

Överklagan över detta beslut har inte kommit in till länsstyrelsen. 040805 KAW

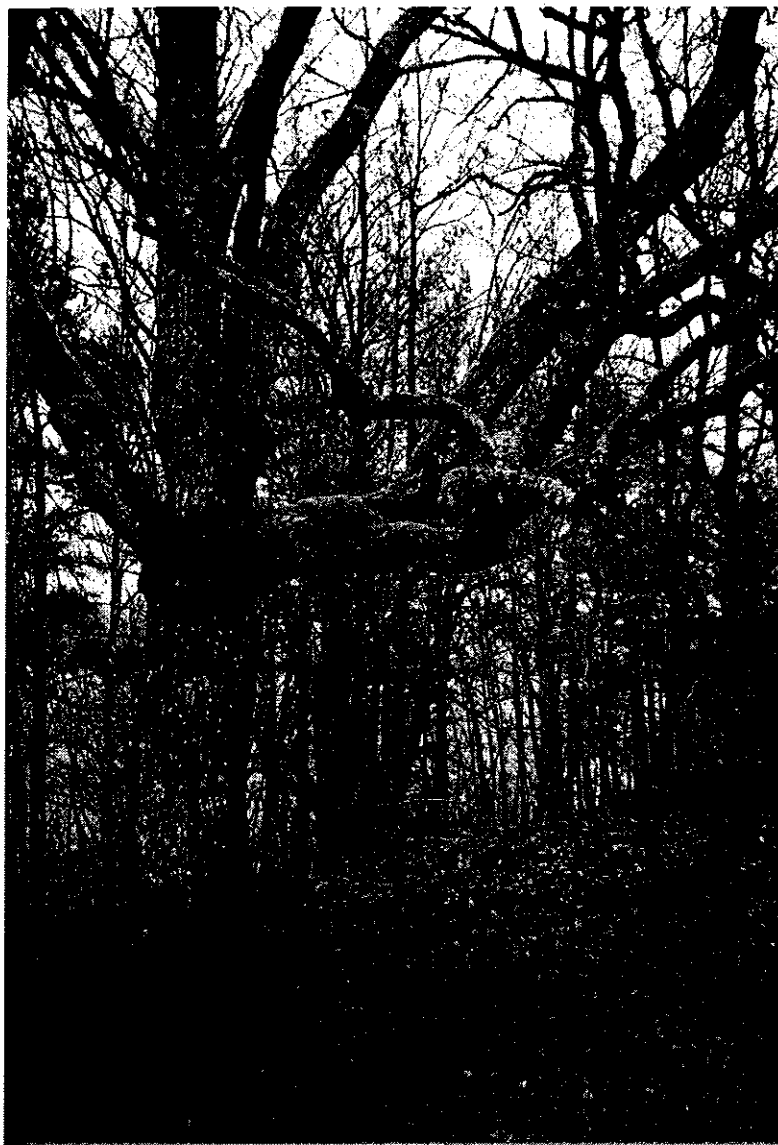

Foto: Johannes Kruusi

Naturreservatet Häringe-Hammersta

Haninge och Nynäshamns kommuner

Reviderat beslut
och skötselplan
5 juli 2004

LÄNSSTYRELSEN
I STOCKHOLMS LÄN

Enligt sändlista

Beslut om ändring av föreskrifter samt fastställelse av ny skötselplan för naturreservatet Häringe-Hammersta i Haninge och Nynäshamns kommuner

(4 bilagor)

BESLUT

Med stöd av 7 kap. 5 § miljöbalken beslutar Länsstyrelsen att tidigare beslut och föreskrifter för naturreservatet Häringe-Hammersta från den 22 januari 1990 ersätts av detta beslut och nedanstående föreskrifter. Länsstyrelsen beslutar samtidigt med stöd av 7 kap. 7 § miljöbalken att upphäva de delar av naturreservatet Häringe-Hammersta som framgår av bilaga 1.

Uppgifter om naturreservatet

Namn	Häringe-Hammersta
Kommun	Haninge och Nynäshamn
Registerområde	Haninge och Nynäshamns kommuner
Församling	Västerhaninge och Ösmo
Läge	Reservatet utgörs av två halvöar som ligger vid kusten, öster om Nynäsvägen (riksväg 73) cirka fyra mil söder om Stockholm.
Topografisk karta	9I NV och 9I NO
Ekonomisk karta	098 85, 098 94, 098 95 och 098 96
Area	Ca 1 888 ha, varav ca 1 050 ha land
Fastighet	Häringe 5:16 och Hammersta 1:7
Markägare	Skärgårdsstiftelsen i Stockholms län
Förvaltare i naturvårdshänseende	Skärgårdsstiftelsen i Stockholms län

5.7.2004

Dnr
18513-2001-24474
0136-02-013

Syftet med reservatet skall vara att bevara och vårda ett innerskärgårdslandskap och därigenom bevara de natur- och kulturmiljövärden som är knutna till hävdade markslag, till innerskärgårdens barr- och lövskogar, i synnerhet ädellövskogar, samt till de sötvatten- och kustvattenmiljöer som utgör ett viktigt inslag i detta landskap. Områdets värde för det rörliga friluftslivet skall tillvaratas i den mån naturvårdens intressen inte skadas. En gynnsam bevarandestatus skall upprätthållas för de naturtyper som har angivits enligt art- och habitatdirektivet (Natura 2000), vilka i det här området är klippvegetation på silikatrika bergssluttningar (8220), boreonemorala, äldre naturliga ädellövskogar av fennoskandsk typ med rik epifytflora (9020) samt lind-lönnskogar i sluttningar och raviner (9180).

Reservatsföreskrifter

För att tillgodose syftet med reservatet beslutar Länsstyrelsen med stöd av 7 kap. 5, 6 och 30 §§ miljöbalken samt 22 § förordningen (1998:1252) om områdesskydd enligt miljöbalken m.m. att nedan angivna föreskrifter skall gälla i naturreservatet och att de ersätter de gamla föreskrifterna meddelade i Länsstyrelsens beslut den 22 januari 1990.

A. Föreskrifter med stöd av 7 kap. 5 § miljöbalken om inskränkningar i rätten att förfoga över fastighet

Utöver föreskrifter och förbud i lagar och andra författningar är det förbjudet att:

1. i skötselområdena 1, 3-7, 9-10, 12-14, 17-19, 21-27, 30-32, 34-39 (se bifogad skötselplan) avverka eller utföra andra skogliga åtgärder annat än kultur- och naturvårdsåtgärder som anges i skötselplanen,
2. på land eller i vatten bedriva täkt, schaktning, fyllning eller liknande ingrepp som väsentligen kan ändra områdets topografi eller hydrologi genom att gräva, spränga, schakta, dika eller utfylla,
3. anordna upplag, avfallstipp eller liknande annat än tillfälligt upplag för jord- och skogsbrukets behov eller reservatets skötsel,
4. uppföra ny byggnad, brygga, mast eller annan anläggning. (Se dock undantag, föreskrift 12 som anger vad tillstånd kan ges för),
5. anlägga campingplats eller golfbana,
6. kalka, gödsla eller använda kemiska bekämpningsmedel inom naturbetesmarker, naturliga slåttermarker eller skogsmarker,
7. skogsplantera betesmarker, slåttermarker eller åkermarker eller bedriva energiskogsodling eller julgransodling på åkermarker,

5.7.2004

Dnr
18513-2001-24474
0136-02-013

8. införa för området främmande växt- eller djurart,
9. jaga under tiden 1 februari till 15 augusti inom de områden som anges på karta (bilaga 1). Minkjakt med slagfälla är dock undantaget.

Utän Länsstyrelsens tillstånd är det förbjudet att:

10. dra fram ledningar i luft, mark eller vatten,
11. anlägga väg, stig, rastplats eller parkeringsplats,
12. uppföra byggnad eller anläggning som behövs för jordbruket, reservatets skötsel eller friluftslivet eller mindre komplementbyggnad i nära anslutning till befintlig byggnad,
13. sätta upp stängsel med undantag för betesstängsel eller stängsel runt tomtplats,
14. rida eller framföra häst med dragvagn eller dylikt. Tillstånd kan ges på ridvägar och ridstigar markerade på bifogad karta (bilaga 2), enligt anvisningar i fastställd skötselplan. Det är dock tillåtet att leda häst till och från betes- och rasthagar.
15. sätta upp skylt, plakat, affisch eller liknande anordning,
16. utföra skogsbruksåtgärder i skötselområde 15 (se fastställd skötselplan) under perioden 1/2 - 15/8,
17. avverka ädellövträd med en omkrets av mer än 2 meter i brösthöjd,
18. landa med luftfarkost.

Föreskrifterna ovan skall inte utgöra hinder mot

- åtgärder som är nödvändiga i samband med områdets skötsel och som anges i fastställd skötselplan,
- åtgärder för skötsel av vägkanter och ledningsgator enligt fastställd skötselplan,
- normal skötsel av tomtplats och gårdsplats,
- tävling med häst på ovalbanan på Häringe, uppvärmningsridning innan tävling på vägen till ovalbanan samt ridning på fältridbana på åkermark söder om häststallet på Hammersta gård.

5.7.2004

Dnr
18513-2001-24474
0136-02-013

B. Föreskrifter med stöd av 7 kap. 6 § miljöbalken om skyldighet att tåla visst intrång

Markägare, arrendator och annan innehavare av särskild rätt till marken förpliktigas tåla att följande anordningar utförs och åtgärder vidtas för att tillgodose syftet med reservatet

1. utmärkning av reservatets gränser samt uppsättning av reservatsskyltar och övriga upplysningsskyltar,
2. anläggande och underhåll av parkeringsplatser, utmärkning av stigar, spångning, grusning av stigar och anordnande av stängselgenomgångar enligt fastställd skötselplan,
3. naturvårdande avverknings- och röjningsarbeten samt markbearbetning i skogs-, betes- och slåttermarker enligt fastställd skötselplan,
4. undersökning av växt- och djurlivet i reservatet,
5. slåtter och betesdrift enligt fastställd skötselplan.

C. Föreskrifter med stöd av 7 kap. 30 § miljöbalken om vad allmänheten har att iaktta inom reservatet

Utöver föreskrifter och förbud i lagar och andra författningar är det förbjudet att:

1. förstöra eller skada berg, jord eller sten genom att borra, hacka, spränga, rista, gräva, måla eller liknande,
2. bryta kvistar, fälla eller på annat sätt skada levande eller döda träd och buskar eller skada vegetationen i övrigt genom att gräva upp växter såsom ris, örter, mossor eller lavar eller genom att ta bort vedlevande svampar,
3. störa djurlivet (till exempel genom att klättra i boträd, fånga eller döda däggdjur, fåglar, kräldjur och groddjur),
4. fånga och insamla ryggradslösa djur,
5. medföra okopplad hund,
6. sätta upp tavla, plakat, affisch, skylt eller göra inskrift,
7. tälta eller förankra båt i mer än två dygn i följd,
8. ställa upp husvagn eller lägga upp båt,

5.7.2004

Dnr
18513-2001-24474
0136-02-013

9. framföra snöskoter på land,
10. elda annat än på anvisade platser,
11. framföra båt eller annan farkost på Bobäcken, Maren och Muskån,
12. landa med luftfarkost.

Utan Länsstyrelsens tillstånd är det förbjudet att:

13. rida eller framföra häst med dragvagn eller dylikt. Tillstånd kan ges på ridvägar och ridstigar markerade på bifogad karta (bilaga 2), enligt anvisningar i fastställd skötselplan.

Föreskrifternas ikraftträdande

Föreskrifterna enligt 7 kap. 5 och 6 §§ miljöbalken skall träda i kraft tre veckor efter den dag då författningen utkom från trycket i länets författningssamling.

Ordningsföreskrifterna enligt 7 kap. 30 § miljöbalken träder i kraft omedelbart.

Skötsel och förvaltning

Med stöd av 3 § förordningen (1998:1252) om områdesskydd enligt miljöbalken m.m. fastställer Länsstyrelsen bifogad skötselplan (bilaga 4) med mål, riktlinjer och åtgärder för reservatets skötsel och förvaltning. Den nya skötselplanen ersätter tidigare skötselplan som fastställdes av Länsstyrelsen den 22 januari 1990.

Länsstyrelsen beslutar med stöd av 21 § förordningen (1998:1252) om områdesskydd enligt miljöbalken m.m. att Skärgårdsstiftelsen i Stockholms län skall vara förvaltare i naturvårdshänseende för naturreservatet.

SKÅLEN FÖR LÄNSSTYRELSENS BESLUT

Områdets natur- och kulturmiljövärden

Naturreservatet utgörs av två halvöar och karakteriseras av nordsydgående bergsryggar med mellanliggande slättmarker. I området finns stora ädellövskogsområden med mycket lång kontinuitet. Många insekter och lavar som är knutna till gamla ädellövträd är mycket skyddsvärda. I delar av området finns rester av ett äldre odlingslandskap med öppna hagmarker och träd som bär spår av lövtäkt. Barrskogsområdena i reservatet är relativt opåverkade. Området har en rik flora och fauna.

Häringeområdet utgörs av en halvö mellan Landfjärden, Horsfjärden och Ådfjärden. En stor del av området utgörs av åker och hagmark. Det är ett herrgårdslandskap med

stora ädellövträd, bland annat många gamla ekar. I ädellövskogspartierna finns en rik markvegetation med sällsynta gräs och örter, samt flera rödlistade lavar. Halvön är rik på vilt.

I området finns många fornlämningar, bland annat järnåldersgravfält och fornborgar. På 1300-talet ingick Häringe i ett godskomplex som ägdes av Strängnäs biskoparna. Det nuvarande slottet som byggdes på 1600-talet ingår inte i naturreservatet.

Även Hammerstaområdet utgörs av en halvö, belägen söder om Häringe, mellan Landfjärden, Ådfjärden och Sittuviken. Området utgörs av ett typiskt herrgårdslandskap med stora ädellövträd, bland annat många gamla ekar. Åkrar och hagmark breder ut sig omväxlande med lövskog och barrskog. Terrängen är kuperad. Ädellövskogen är botaniskt intressant med flera sällsynta lövskogsarter. I Muskån finns en unik öringstam.

I området finns byggnader från flera tidsperioder representerade. Hammerstahus och Sotensborg, vid Häringe, är de enda medeltida ruinerna på Södertörn. Hammersta gård från början av 1900-talet är en jugendbyggnad.

Det omväxlande landskapet på halvöarna, med stigar och småvägar, är mycket lämpat för strövtåg och cykelturer. Möjlighet till bad och fiske finns.

Reservatet ingår i ett område som är av riksintresse enligt 4 kap. 2 § miljöbalken. Häringe och norra delen av Hammersta är även av riksintresse för naturvård enligt 3 kap. 6 § miljöbalken. Norra delen av Hammersta är dessutom av riksintresse för kulturmiljövård enligt 3 kap. 6 § miljöbalken.

Häringe halvön och norra delen av Hammersta ingår i EU:s nätverk av värdefulla naturområden, Natura 2000, enligt 7 kap. 28 § miljöbalken.

Ärendets beredning

Naturreservatet Häringe-Hammersta avsattes genom Länsstyrelsens beslut den 22 januari 1990. Därefter har nya föreskrifter utarbetats och i samband med deras fastställelse sker en modernisering av beslutet i övrigt och av skötselplanen.

Upphävande av delar av reservatet

Enligt Länsstyrelsens bedömning finns det inte skäl att genom reservatsbestämmelserna reglera verksamheter inom det militära övningsområdet eller inom vissa av de befintliga tomtplatserna i naturreservatet. Den verksamhet som bedrivs inom det militära övningsområdet är av sådan beskaffenhet att ett förordnande om naturreservat inte är lämpligt eller ändamålsenligt. Tomtplatserna utgör hemfridszon och är därmed inte tillgängliga för allmänheten. Det finns därför synnerliga skäl att upphäva förordnandet om naturreservat för det militära övningsområdet och för de tomtplatser som markerats i bilaga 1.

5.7.2004

Dnr
18513-2001-24474
0136-02-013

Länsstyrelsens bedömning

Häringe-Hammerstas kulturlandskap, ädellövskogar och barrskogar utgör ett från naturvårdssynpunkt mycket värdefullt område med ett rikt växt- och djurliv. Området har dessutom betydelse för det rörliga friluftslivet. För att bevara naturmiljön krävs bland annat att området får en från naturvårdssynpunkt riktig skötsel.

Länsstyrelsen bedömer att ett naturreservat i det aktuella området är väl förenligt med kommunernas översiktsplaner samt med hushållningsbestämmelserna i 3 och 4 kap. miljöbalken.

Länsstyrelsen finner vid en vägning mellan enskilda och allmänna intressen i enlighet med 7 kap. 25 § miljöbalken att det för att skydda och bevara ovanstående naturvärden finns skäl att besluta om föreskrifter för att skydda området samt att fastställa en skötselplan. En modernisering av föreskrifter och skötselplan anses nödvändig för att naturvärdena i området skall bevaras.

UPPLYSNING

Enligt Fiskeriverkets föreskrifter (FIFS 1993:31) är allt fiske förbjudet i Muskån och Sittuviken under tiden från och med den 15 september till och med den 31 december. Enligt Fiskeriverkets föreskrifter (FIFS 2004:6) är också allt fiske förbjudet i Hansviken under tiden från och med den 1 april till och med den 15 juni.

HUR MAN ÖVERKLAGAR

Detta beslut kan överklagas hos regeringen, Miljödepartementet, se bilaga 3.

Beslut i detta ärende har fattats av tillförordnad länsöverdirektör Rutger Öijerholm. Vid ärendets slutliga handläggning har också deltagit naturvårdschef Anders Nylén, länsantikvarie Ann-Charlotte Backlund, lantbruksdirektör Jan Emmervall, länsassessor Annika Israelsson samt miljöhandläggare Cecilia Persson, föredragande.

Rutger Öijerholm

Cecilia Persson

Bilagor

1. Beslutskarta
2. Karta över ridvägar och ridstigar
3. Hur man överklagar
4. Skötselplan

Skötselplan för naturreservatet Häringe-Hammersta

Fastställd av Länsstyrelsen i Stockholms län 5.7.2004

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

A. Allmän beskrivning.....	2
1. Administrativa data.....	2
2. Grund för beslutet samt föreskrifter.....	3
3. Översiktlig beskrivning av befintliga förhållanden.....	3
B. Plandel.....	9
1. Disposition och skötsel av mark och vatten.....	9
2. Anordningar för friluftslivet	15
3. Information och gränsmarkering	17
4. Naturvårdsförvaltningen.....	17
5. Naturvårdsförvaltningens ekonomi.....	17
6. Dokumentation av skötsel.....	18
7. Behandling av skötselområden.....	18
8. Källförteckning.....	48

Kartor

I	Översiktskarta
II a-c	Skötselkarta
III	Skötsel av skogsmark, översikt
IV	Anordningar för friluftslivet
V	Historiskt kartöverlägg
VI	Skiss över tegelbrukens tidigare placering m.m. kring Häringe

A. ALLMÄN BESKRIVNING

1. ADMINISTRATIVA DATA

Benämning	Häringe-Hammersta
Församling	Västerhaninge och Ösmo
Kommun	Haninge och Nynäshamn
Registerområde	Haninge och Nynäshamns kommuner
Läge	Reservatet utgörs av två halvöar som ligger vid kusten, öster om Nynäsvägen (riksväg 73) cirka fyra mil söder om Stockholm.
Topografisk karta	9I NV och 9I NO
Ekonomisk karta	098 85, 098 94, 098 95 och 098 96
Area	Ca 1 888 ha, varav 1 050 ha land
Fastighet	Häringe 5:16 och Hammersta 1:7
Markägare	Skärgårdsstiftelsen i Stockholms län
Förvaltare i naturvårds- hänseende	Skärgårdsstiftelsen i Stockholms län

Landarealen fördelar sig på följande naturtyper, hektar:

Barrskog (inkl. impediment och hyggen)	530
Ädellövskog	75
Triviallövskog	50
Åkermark	280
Strandäng	70
Hagmark, övervägande öppen	15
Övrig mark	30
Totalt	1 050

Skog som genom beslutet undantagits från skogsbruk, hektar

Barrskog	295
Ädellövskog	75
Triviallövskog	35
Totalt	405

Natura 2000

Områdeskod: SE0110005

Naturtyper:

8220	Klippvegetation på silikatrika bergssluttningar
9020	Boreonemoral, äldre naturliga ädellövskogar av fennoskandsk typ med rik epifytflora
9180	Lind-lönnskogar i sluttningar och raviner

En särskild bevarandeplan kommer att tas fram för dessa naturtyper.

2. GRUND FÖR BESLUTET SAMT FÖRESKRIFTER

Grunden för beslutet om naturreservat samt föreskrifter för reservatet finns i sin helhet i Länsstyrelsens reservatsbeslut, fattat X.X.2003.

3. ÖVERSIKTLIG BESKRIVNING AV BEFINTLIGA FÖRHÅLLANDEN

3.1 Kulturhistoria

I området finns ännu många och tydliga spår som kan berätta om de två herrgårdarnas långa och till stor del gemensamma ägarhistoria och markanvändning.

3.1.1 Förhistoriska lämningar

Det finns flera fornlämningar anlagda av dem som vistades eller var bosatta här under förhistorisk tid, t. ex. fornborgar och gravfält. Fornborgarna är troligen farledsborgar som ligger strategiskt högt i terrängen varifrån man hade överblick över vattenvägarna förbi och in mot land. Gravfälten har anlagts i omedelbar närhet till den plats man valde som bebyggelse.

3.1.2 Namnens betydelse

Hammersta omnämns redan på 1300-talet ett tiotal gånger i bevarade dokument. Det äldsta bevarade skriftliga belägget är daterat 1/8 1345 och det skrevs då "in Hamarstum". Förledet *Hamar-* är fornsvenska med betydelsen "klippa eller stenbacke".

Häringe omnämns första gången redan 3/1 1278, med nuvarande stavning. I namnets förled ingår ordet "har" som betyder "stengrund i vatten".

3.1.3 Ägarförhållanden under historisk tid

Hammersta ägdes mot slutet av 1300-talet av riddaren Erenigle Niklisson av Hammersta-ätten. Efter senare arvstvist kom Hammersta i Sten Stures ägo och var sätesgård redan på 1430-talet. Häringe tillhörde kyrkan under större delen av

1300- och 1400-talen och köptes av Sten Sture år 1496. Häringe stormades och brändes år 1501. På 1520-talet tillföll Hammersta Gustav Vasa som förlänade det till adeln. På 1550-talet indrogs Häringe till arv och eget och Hammersta blev huvudenhet för Gustav Vasas jord i Sotholms härad. Under 1600-talet ägdes båda gårdarna av adeln, men eftersom de ansågs som kungsgårdar gjordes ett försök att återbörda dem till kronan vid reduktionen på 1680-talet, men reduktionen överklagades och delar av Hammersta och hela Häringe förblev i adelns ägo.

3.1.4 Markanvändning och näringsfång

Under järnåldern och fram i modern tid levde man främst av animalieproduktion och boskapsskötsel kompletterat med en mindre del spannmålsproduktion. Tillgången till stora arealer för höskörd och bete var viktigt. År 1558 redovisas för Hammersta gård en avkastning på mer än 430 sommarlass hö och på Häringe nästan lika mycket (Riksantikvarieämbetet, DMS manus). Av textbeskrivningen till 1685 års karta över Hammersta och Häringe framgår att det fortfarande skördades stora mängder hö som vinterfoder i området, vilket indikerar att det under lång tid fanns mycket boskap som också behövde stora arealer betesmark sommartid. Fisket av ål, gädda, abborre, mört, id, strömming och torsk hade mycket stor betydelse. Åkermarken brukades i tvåsåde, här liksom i övriga Mälardalen, från 1200-talet fram till 1800-talets mitt. Detta innebär att den mark som legat inom de historiska åkergårdarna, t.ex. dikesrenar och åkerholmar påverkats av en jämn störningsrytm under mycket lång tid, vartannat år bete och vartannat år slåtter och ett senare betespåsläpp. Den historiska ängsmarken bestod dels av fuktigare sidvallsängar på lägre marker, dels torrare hårdvallsängar. Även ängsmarken var inhägnad, för att hindra betesdjuren från att komma åt vinterfodret före skörd. I ängsmarken har man troligen hamlat lövträd för att dryga ut fodret. Utanför inägorna fanns utmarken som utnyttjades som ved- och virkesförråd, men framförallt som betesmark under sommarhalvåret.

På gårdar som tidigt kom i kungens eller adelns ägo har man också introducerat nyheter på ett tidigt stadium och haft ekonomiska möjligheter att göra anläggningar för nöjen, inte bara för nyttan. Detta har inneburit att man anlagt t.ex. trädgårdar, parker, alléer och nya vägar, framförallt längs infarter och intill bostadsbebyggelse. Å andra sidan har jordbrukets produktionsinriktning och följaktligen även markanvändningen vanligen förblivit baserad på animalier ända fram till dess att vallodling introducerades under 1800-talet. Detta kan ha medverkat till att många spår, både i vegetation och i form av t. ex. hägnadsrester, här bibehållits i hög utsträckning.

3.1.5 Andra näringar

Andra verksamheter som kan ha haft stor betydelse för påverkan på marken och vegetationen i det här området är tegelbruket vid norra Häringe, Häringe ångsåg och kalkugnen på Hammersta ägor. Hur stor påverkan har varit är osäkert, men troligen behövdes stora mängder brännved för tillverkningen av både kalkbruk och tegel.

3.1.6 Bebyggelse på utmarken

På Hammerstas utmark har funnits en mängd mindre hemman och torplägenheter, varav de flesta finns kvar idag som ombyggda sommarstugor. Det skiljer sig från Häringes utmark, där det endast funnits ett fåtal torp och hemman.

3.2. Naturförhållanden

Häringe och Hammersta utgörs av två halvöar vid kusten, belägna cirka fyra mil söder om Stockholm, öster om Nynäsvägen (riksväg 73).

3.2.1 Vegetation och flora

De nordsydliga höjdsträckningarna är mestadels täckta av hållmarkstallskog omväxlande med ekskog av örtfattig typ. I höjdsveckorna dominerar granskog och barrblandskog av torr till frisk typ med måttlig inblandning av löv. Slutningar och rasbranter domineras på västsidan av blandlövskog (ädellöv) av örtrik typ. Östsidorna domineras av gran, dock ofta med inslag av ädla lövträd. Ädellövskogen i området har en mycket lång kontinuitet, vilken är en orsak till områdets rika lundflora. I ädellövskogen finns en rad ovanliga bredbladiga lundgräs, till exempel strävlost, långsvingel, lundelm, lundslok och skogskorn. Myska, hässleklocka, nässelklocka och tandrot finns också i området. (Länsstyrelsen i Stockholms län, 1990 och 1996). Ädellövskogen domineras av ek, lönn, ask och lind. I buskskiktet finns rikligt med hassel. I området finns även flera rödlistade lavar som främst är knutna till grova ekar, bland annat ekspik (*Calicium quercinum*), rosa lundlav (*Bacidia rosella*) skuggorangelav (*Caloplaca lucifuga*) parknål (*Chaenotheca hispidula*) och mörk kraterlav (*Gyalecta truncigena*) (Nordin, Mats. 1998). Här finns även intressanta mossor och svampar exempelvis alsidenmossa (*Plagiothecium latebricola*) fläckticka (*Sclerophora nivea*), blekticka (*Pachykytspora tuberculosa*) och svart hjorttryffel (*Elaphomyces anthracinus*).

Inom naturreservatet finns också en stor andel åker och även ekhagar, öppna betesmarker, lövträd med spår av lövtäkt samt ett stort antal trädjättar, främst ekar. Områdets småbrutenhet gör att den sammanlagda längden bryn är mycket stor och zoneringsen i brynen är välutvecklad, vilket har stor betydelse för djurlivet. Brynfloran har en särskild karaktär med högt skyddsvärde. Fina odlingsbryn finns särskilt inom de norra delarna. I brynen växer bland annat ängsskära, nässelklocka, spenört och buskviol. Som exempel på områdets rika flora i övrigt kan nämnas lundviol, fläckig lungört, vippärt och vårärt (Länsstyrelsen i Stockholms län, 1990).

En spontan igenväxning av gran förekommer. Denna utgår från höjdernas naturliga granbestånd. Dessutom finns gran inplanterad i täta bestånd. Även tallen sprider sig från höjderna ner i ädellövskogen.

Vattenvegetationen inom området är dåligt känd, men på de grunda bottarna väster om Hästholmen finns en tät bottenvegetation av kransalger, natearter och slingearter.

3.2.2 Djurliv

Djurlivet är rikt i området. Rådjursstammen är stor och på halvöarna finns även grävling, mård, mink och vildsvin. Häringe slott och dess omgivning ger goda förutsättningar för fladdermöss genom riklig tillgång på insekter och möjligheter till skydd i gamla byggnader och grova, ihåliga träd. Sju arter fladdermöss har påträffats runt slottet, bland annat den rödlistade arten fransfladdermus (*Myotis nattereri*) (Länsstyrelsen i Stockholms län, 1996).

I ån vid Hammersta (Muskån, Hammerstaån) finns en ursprunglig öringstam, då ingen utsättning av smolt har gjorts i ån. Flodkräfta har tidigare funnits i rikliga mängder tills kräftpest drabbade vattendraget 1996. Försök att återintroducera flodkräfta har gjorts. Även ål och id förekommer i Muskån. Mynningsområdet med tillhörande vik är ett viktigt rekryteringsområde för kustlevande fisk. Hansviken och grundområdet väster om Hästholmen är också viktiga rekryteringsområden för främst varmvattenarter av fisk. Hansviken som utgörs av en flada medger mycket goda betingelser för uppväxande yngel av bland annat abborre, gädda och mört. Väster om Hästholmen leker sik, abborre, gädda och gös. De avsnörda glosjöarna Bobäcken och Maren antas också spela en stor roll som rekryteringsmiljö för fisk.

Även fågellivet i området är rikt. I skärgården finns häckande ejder, vigg, drillsnäppa, knipa och storskrak. Till kulturmarkerna hör arter som näktergal, törnskata och sånglärka. I vassarna finns rör- och sävsångare, sävsparv och sothöna och i lövskogen finner man svarthätta, trädgårdssångare och rödvingetrast. Den näringsrika sjön Bobäcken utnyttjas som rastlokal av bland annat änder. Här häckar också häger, brun kärrhök, fiskgjuse med flera arter. I barrskogen finns kungsfågel och grönsiska. Andra vanliga arter är större hackspett och ormråk. Tidigare har duvhök, kattuggla samt hornuggla häckat inom området. I Hammerstaområdet häckar bland annat mindre hackspett, stenknäck, skogsduva och fiskgjuse (Länsstyrelsen i Stockholms län, 1996). Vid Muskån övervintrar strömstare. Andra arter som kan ses inom området är enkelbeckasin och berguv (Länsstyrelsen i Stockholms län, 1990).

Insektslivet är mycket rikt, främst beroende på den rika tillgången på grova lövträd, både levande och i olika nedbrytningsstadier. I Hammerstaområdet har bland annat hittats *Synchita separanda* (barkbaggar), *Laemophloeus monilis* (plattbaggar), *Xylophilis corticalis* (halvknäppare), *Strangalia attentuata* (smalvingad blombock), *Ipida binotata* (glansbaggar), *Grynocharis oblonga* (mörkbaggar) och *Agrilus biguttatus* (tvåfläckig praktbagge) (Länsstyrelsen i Stockholms län, 1996).

3.2.3 Naturgeografiska förhållanden

Landskapet i Häringe-Hammersta utgörs av sprickdalsterräng. Mellan de långsträckta bergryggarna finns uppodlade lerslätter. Sprickzonerna är smala och

orienterade i nordväst-sydostlig samt nordost-sydvästlig riktning. De högsta partierna är belägna ca 60 meter över havet och finns sydost om Häringe. Branta hållmarker, rasbranter och sluttningar förekommer över hela området.

Berggrunden domineras av sedimentgnejs som är grå och delvis grovkornig. Granater förekommer i gnejsen. Över hela området kan man finna ådergnejs med ådror av kvarts-fältspat. Metabasit finns spritt över området. På Hammersta-halvön finns flera mindre områden som domineras av granit. Här finns också diabas-gångar. På södra Hammersta-halvön finns migmatiter (blandbergarter).

I dalgångarna mellan urbergshällarna utgörs jordarterna av postglacial finlera och varvig lera. Kring Bobäcken finns gyttjelera. Nedanför berghällarna framträder på många håll också svallad morän. Norr om Gröndal på Hammersta-halvön finns en liten förekomst av grus.

Tillgången på lera i området har givit upphov till flera tegelbruk under olika århundraden. Spår av tegelbruk och lertäkter finns på flera platser inom reservatet.

3.3. Nuvarande markanvändning

3.3.1 Jordbruk

Jordbruket på Häringe-Hammersta är förhållandevis rationellt och storskaligt. Antalet landskapselement, såsom öppna diken, odlingsrösen och åkerholmar är relativt få. Ett stort antal solitärträd i form av gamla, grova ekar finns dock i åkermarken, framför allt vid Hammersta. Jordbruken sköts av arrendatorer.

3.3.2 Skogsbruk

Under senare hälften av 1900-talet har delar av området varit föremål för trakthyggesbruk. Flera ur naturvårdssynpunkt värdefulla områden, bland annat delar av ädellövskogarna, har dock undantagits från skogliga åtgärder.

3.3.3 Jakt och fiske

Jakträtten i området tillkommer jakträttsinnehavare och bedrivs enligt gällande lagstiftning. Jakt får enligt föreskrifterna dock inte bedrivas i vissa områden under perioden 1/2 – 15/8 (bilaga 1, beslutskartan).

En mindre del av vattenområdet arrenderas av yrkesfiskare. Fritidsfiske är tillåtet enligt bestämmelserna för det rörliga handredskapsfisket. Mellan Skärgårdsstiftelsen och Stockholms stad finns ett avtal om trolling-, drag- och angelfiske (TDA-kort). Fiskeförbud råder i Muskån och Sittuviken mellan 15/9 och 31/12 samt i Hansviken mellan 1/4 och 15/6.

3.4 Friluftsliv

Reservatet är lättillgängligt för det rörliga friluftslivet. Området nås med buss från pendeltågsstationen i Västerhaninge. Busshållplats finns både vid Häringe och vid Hammersta. Tillgängligheten gynnas av att området genomkorsas av småvägar och stigar. Det finns flera parkeringsplatser inom området, bland annat en i Häringe allé och en vid Hammersta ruin.

3.5 Planförhållanden

Reservatet ingår i ett område som är av riksintresse enligt 4 kap. 2 § miljöbalken. Häringe och norra delen av Hammersta är även av riksintresse för naturvård enligt 3 kap. 6 § miljöbalken. Norra delen av Hammersta är dessutom av riksintresse för kulturmiljövård enligt 3 kap. 6 § miljöbalken.

Häringe-Hammersta är upptaget i kommunernas översiktsplaner (antagen i februari 1992 i Haninge kommun och i juni 1991 i Nynäshamns kommun) som områden för naturvård och friluftsliv och med värdefull kulturmiljö. I en fördjupad översiktsplan för Haninge och Nynäshamns kommuner, ”Kustplan”, antagen i maj 2002 beskrivs Häringe-Hammersta som ett värdefullt naturområde och som viktiga helhetsmiljöer för kulturmiljövården.

300 m strandskydd enligt 7 kap. 13-14 §§ miljöbalken gäller i hela området.

Häringe halvön och norra delen av Hammersta ingår i EU:s nätverk av värdefulla naturområden, Natura 2000, enligt 7 kap. 28 § miljöbalken.

Enligt Fiskeriverkets föreskrifter (FIFS 1993:31) är allt fiske förbjudet i Muskån och Sittuviken under tiden från och med den 15 september till och med den 31 december. Enligt Fiskeriverkets föreskrifter (FIFS 2004:6) är även allt fiske förbjudet i Hansviken under tiden från och med den 1 april till och med den 15 juni.

3.6 Slitage- och störningskänslighet

Slitaget från vandrare är ringa, eftersom besökare lätt kanaliseras till de befintliga stigarna och vägarna. Ridhästar bidrar till ett större slitage. Ridning sker på ett antal vägar och stigar på Häringe. Djurlivet är delvis störningskänsligt.

3.7. Byggnader och anläggningar

Ett stort antal byggnader finns både på Häringe- och Hammerstahalvön. Byggnaderna används som stall, för jordbruksdrift, som permanentbostäder, sommarbostäder med mera. På Hammersta-halvön finns en gummiverkstad. I anslutning till hästtagarna vid Häringe finns en ovalbana för träning av hästar.

B. PLANDEL

1. DISPOSITION OCH SKÖTSEL AV MARK OCH VATTEN

1.1 Övergripande mål för skötseln

Målet för områdets skötsel är att bevara och vårda ett innerskärsgårdslandskap och därigenom bevara de natur- och kulturmiljövärden som är knutna till hävdade markslag, till innerskärsgårdens barr- och lövskogar, i synnerhet ädellövskogar, samt till de sötvatten- och kustvattenmiljöer som utgör ett viktigt inslag i detta landskap. För de naturtyper som har angivits för området enligt art- och habitatdirektivet (Natura 2000) skall en gynnsam bevarandestatus upprätthållas. Då Häringe-Hammersta är ett mycket stort och lättillgängligt område är det väsentligt att området kan användas för rekreation av det rörliga friluftslivet. För Häringe-Hammersta naturreservat är dock naturvårdens intresse överordnat det rörliga friluftslivet i den mån intressena inte kan förenas.

1.2 Generella riktlinjer och åtgärder

Här nedan redogörs för de generella riktlinjer som skall gälla för skötseln. Detaljanvisningar för naturreservatets olika skötselområden återfinns i avsnitt 7.

Områdets skötsel skall i stor utsträckning grundas på den odlingshistoriska markanvändningen, det vill säga åkerbruk och naturvårdsinriktad betesdrift/ängsbruk. Odlingslandskapets rika flora, fauna och kulturhistoriska värden skall bevaras. Stor vikt skall också läggas vid skötsel av ädellövskog och solitära grova ädellövträd. Inom vissa områden skall skogen av naturvårdsskäl lämnas för fri utveckling (vilket är ett avsteg från tidigare markanvändning).

Växt- och djurarter som är beroende av grova ädellövträd eller brynmiljöer som domineras av ädellövträd skall gynnas genom skötseln. Målet är att skapa förutsättningar för att dessa populationer skall kunna öka.

Växt- och djurarter som gynnas av bete och slätter skall genom skötseln av området kunna leva kvar. Målet är att skapa förutsättningar för att även dessa populationer skall kunna öka.

Förutsättningarna för växter och djur som är knutna till äldre barrträd och död ved i skogsmarkerna skall vara goda.

För de naturtyper som har angivits för området enligt art- och habitatdirektivet (Natura 2000) kommer en särskild bevarandeplan att tas fram.

Kulturhistoriska spår och lämningar skall bevaras och synliggöras som en del av den historiska markanvändningen. Historien i området skall lyftas fram genom till exempel skyltning och genom att bevara äldre strukturer och element i landskapet.

Det är viktigt att genomförda skötselåtgärder och deras resultat kontinuerligt dokumenteras och att åtgärderna följs upp och utvärderas med avseende på de övergripande skötselmålen. Nya kunskaper om Häringe-Hammerstas naturförhållanden och markanvändningshistoria kan också medföra att den föreslagna skötseln behöver modifieras.

1.3 Riktlinjer för skötsel av olika markslag

1.3.1 Skogsmark

Barrskog (inkl. impediment och hyggen)	ca 530 ha	(varav skogsbruk 235 ha)
Ädellövskog	ca 75 ha	(varav skogsbruk 0 ha)
Triviallövskog	ca 50 ha	(varav skogsbruk 15 ha)

Mål

Skogsmark och impediment skall skötas så att växter och djur som är knutna till olika successionsstadier i förekommande skogsmiljöer skall kunna leva kvar. Målen för respektive område finns angivna under respektive skötselområde. Målen innefattar fri utveckling, ädellövskog, avveckling av vissa lövbestånd i betesmarker/slätterängar, samt områden som sköts enligt skogsvårdslagets bestämmelser. Målen gäller även skogsmarken på öarna.

Punktvisa insatser, liksom bränning, kan bli aktuella av naturvårdsskäl även i de områden som skall lämnas för fri utveckling. Insatserna skall ske efter samråd med Länsstyrelsen.

Skogsbruk med naturvårdshänsyn

Vid skötseln av barrskog skall inslag av lövträd behållas, om växtplatsen är lämplig för sådana träd. Ädellövträd gynnas i brynen. Grova, vidkroniga ekar friställs. Granplanteringar som tränger grova ädellövträd bör avvecklas. Föryngringen av vidkronig ek bör säkerställas genom att även yngre ekar friställs.

Skador till följd av skogsbruksåtgärder undviks eller begränsas i och invid hänsynskrävande biotoper och värdefulla kulturmiljöer i skogen, samt för växt- och djurarter som är rödlistade eller ovanliga i regionen. Däggdjur och fåglar som är rödlistade får inte utsättas för allvarliga störningar under sin fortplantningstid.

Vid avverkning lämnas skydds zoner med träd och buskar mot skogliga impediment, utmed hav, sjöar, vattendrag och öppen jordbruksmark, samt vid bebyggelse i sådan utsträckning som behövs av hänsyn till växt- och djurlivet, kulturmiljön och landskapsbilden.

Vid all avverkning skall, av hänsyn till växt- och djurlivet, kulturmiljön och landskapsbilden, buskar och enstaka träd eller trädsmalningar lämnas kvar. I områden där det finns grova lövträd, ovanliga inhemska trädslag, träd av mycket hög ålder, döende och döda träd, hålträd, boträd och träd som kan utvecklas till

boträd, samt kulturpåverkade träd, skall i första hand sådana träd lämnas kvar. Inom områden som inte påverkats av kalavverkning och som därför varit kontinuerligt trädbevuxna under flera trädgenerationer bör buskar och träd eller trädsamlingar lämnas kvar så att den ekologiska kontinuiteten så långt som möjligt bevaras.

Hyggens storlek och form skall anpassas till natur- och kulturmiljön. En begränsning av hyggens storlek skall eftersträvas. Hyggen bör inte vara större än 2-3 ha. Anpassningen av ett hygges storlek och form bör ske bland annat till omgivande skog, terrängförhållanden och bebyggelse. Storleken är även beroende av i vilken utsträckning träd och trädsamlingar lämnas kvar på hygget. Mellan två större hyggen inom en brukningsenhet bör det finnas skog som utgör minst en behandlingsenhet eller ett större skogklätt impediment. I annat fall bör ett nytt hygge inte tas upp förrän skogen på det äldre hygget lämnat plantskogsstadiet.

Skador till följd av skogsbruksåtgärder skall i möjligaste mån undvikas på mark och i vatten. Särskild hänsyn skall tas i fuktiga områden. Vid avverkning skall näringsläckage till sjöar och vattendrag begränsas. När träddeklar utöver stamvirket tas ut ur skogen, skall det ske så att skador inte uppstår på skogsmarkens långsiktiga näringsbalans. Allmänt nyttjade stigar, stigar av kulturhistoriskt intresse, samt permanenta spår och leder skall rensas från avverkningsrester och repareras när det behövs för framkomligheten. Ny skog får inte anläggas på sådana stigar och leder.

Näringsläckage kan begränsas om det i anslutning till sjöar och vattendrag sparas kantzoner med träd och buskar. Behovet av skyddsdikning kan där förhållandena så medger minskas genom att en träddskärm kvarlämnas, genom att markberedning sker i form av högläggning eller genom att skyddsdikning kombineras med dessa åtgärder. Skyddsdikning och dikesrensning bör utföras så att läckage av näringsämnen och transport av slam till sjöar och vattendrag begränsas. Diken bör om möjligt avslutas innan de når hav, sjöar och vattendrag. På erosionsbenägna marker bör skyddsdikning undvikas.

Maskiner bör användas så att skador på mark och vatten begränsas. Transporter i anslutning till åar och bäckar bör ske med stor försiktighet. Körning i bäckfåror och skydds-zoner bör undvikas utöver vad som är nödvändigt för att passera vattendragen. Tillfälliga broar över bäckfåror kan byggas. Transporter med tyngre maskiner bör så långt som möjligt undvikas på fuktig mark vid sådan väderlek att kraftig spårbildning kan väntas. Små lätta skogsbruksmaskiner bör användas framför tunga maskiner för att undvika markskador. Stor försiktighet bör iakttas vid användning av drivmedel och oljor i skogen.

Avverkningar och röjningar skall ske utan användande av kemiska bekämpningsmedel. Röjningsavfallet inom betade områden bör om möjligt köras ut för flisning eller bränning.

Delar av skogsmarken kan hävdas genom bete, gärna sådan mark som historiskt sett haft högt betetryck, det vill säga mark nära bebyggelsen. Utmarken användes naturligtvis också för bete, men trycket var troligen lägre där eftersom ytorna var stora.

Praktiskt sett kan det vara enklast att beta sådan skogsmark som är belägen i anslutning till hävdade ängs- och hagmarker. Skogsbete skapar förutsättningar för att en historiskt riktig landskapsbild återskapas och dessutom finns ett antal växter och djur som är mer eller mindre knutna till betad skogsmark. I lövskogsområden med värdefull lundflora är det viktigt att betetrycket inte är hårdare än att de lundväxter som förekommer idag kan finnas kvar i livskraftiga bestånd. Ungskogar bör inte betas eftersom detta skulle försvåra utvecklingen av lövträdsdominerade bestånd.

Grova ädellövträd

Stor vikt skall läggas vid skötsel av grova ädellövträd, både i skogsmark och i odlingslandskapet, inte minst med tanke på insekter, lavar och svampar som är knutna till de grova träden. Ädellövträd med en omkrets större än två meter i brösthöjd får enligt föreskrifterna inte avverkas. De stora ädellövträden skall vårdas genom att konkurrerande vegetation tas bort. För grova vidkroniga ekar gäller som generell princip att alla skuggande träd och buskar ut till fem meter utanför kronan ska tas bort. Att stammar och grenar är solbelysta är viktigt för många insekter och lavar som lever på träden. I många fall är det av vikt att röja kring de stora träden i etapper för att förändringen för träd och lavar inte ska bli för plötslig. Föryngringen av ek och andra ädellövträd skall gynnas genom att även yngre träd friställs.

Nyckelbiotopsinventering

En nyckelbiotopsinventering kommer att genomföras inom naturreservatet. Skötseln kommer därefter att anpassas inom utpekade nyckelbiotoper så att naturvärden inte skadas.

1.3.2 Jordbruksmark

Åker	ca 280 ha
Hagmark och strandängar	ca 85 ha

Mål

Ängar, hagmarker, strandängar och åkermark med randmiljöer skall skötas så att hävdberoende växter och djur kan leva kvar och öka sin förekomst.

Fåglar som är beroende av väl hävdade strandängar skall ges goda förutsättningar att finnas kvar.

Svampar, lavar och insekter som är knutna till öppna väl hävdade ängs- och hagmarker och till de gamla fristående träden i odlingslandskapet skall ha goda förutsättningar att finnas kvar.

Naturvårdsinriktad betesdrift

Om möjligt bör betesdjuren i reservatet i första hand styras till de hävdberoende naturbetesmarkerna, inte till vallar på åkermark. Naturvårdsinriktad betesdrift i hagmarker och på strandängar skall ske med nötkreatur, hästar eller får. Normalår bör betespåsläppet ske första veckan i maj. Betesdriften bör fortgå fram till slutet

av september på fastmark och fram till slutet av oktober på strandängar. Ett tillräckligt antal betesdjur är en förutsättning för att nå målet med skötseln av de hävdbetingade markerna. Om betestrycket är för lågt försvinner många av de hävdgynnade arterna. Betestrycket skall vara sådant att grässvålen på öppen mark är väl avbetad efter betessäsongens slut. Fjolårsgräs skall inte stå kvar och ansamlas som förna annat än i liten omfattning.

En del av reservatets glesa ädellövskogar kan med fördel betas för att en större variation skall uppnås. Bete bör dock inte förekomma i reservatets samtliga ädellövbestånd.

I flera hagmarker inom reservatet bör restaurerande avverkningar och röjningar ske. I första hand röjs de fällor där ett tillräckligt högt betestryck kan garanteras. Ibland kan underhållsröjning behövas för att hålla tillbaka uppkommande lövsly som djuren inte äter.

Initialt kan betesputsning vara en bra restaureringsmetod i de hagmarker och på de strandängar som i dag är ohävdade eller där hävden varit alltför svag under senare tid. Betesputsning bör ske i augusti.

Avverkningar och röjningar i odlingslandskapet skall ske utan användande av kemiska bekämpningsmedel. Markskador skall undvikas i samband med arbetsföretagen. Normalt skall avverkningsrester bortföras från betesmarkerna.

Naturvårdsinriktat ängsbruk

Strandängarna hävdas kanske enklast genom bete och kompletterande röjningar, men de kan också hävdas genom slåtter. Naturvårdsinriktad ängsslåtter bör ske årligen under tiden 15 juli till 15 augusti. Slåttern utförs så att markskador undviks. Knivslåtterbalk bör användas. Höet bärgas och bortförs från respektive område. Efter slåttern bör ängarna efterbetas. För att kunna påbörja naturvårdsinriktat ängsbruk är avverkningar och röjningar nödvändiga samt initialt betesputsning av vissa tuviga ytor. Även stubbfräsning kan bli nödvändig för att få till en jämn slåtteryta.

Åkermarker

Åkermarken skall hållas öppen genom åkerbruk (även vallodling och träda) eller bete. Betesdjuren bör dock koncentreras till områden med betesberoende växt- och djurliv. Små oregelbundna åkrar och åkerflikar skall liksom övrig åkermark hållas öppna. Odling av julgranar eller energiskog medges ej enligt föreskrifterna.

Öppna vattendrag och diken får inte läggas igen. Spridning av konstgödsel och bekämpningsmedel skall minimeras och ske på så sätt att det inte hamnar i vattendrag, öppna diken, åkerrenar eller i hagmarker. Man bör undvika att leda vatten från åkermarker till känsliga vattenmiljöer såsom Hansviken och Sittuviken.

I de fall där det är nödvändigt att gräva om diken eller nydika bör dessa i möjligaste mån lämnas öppna. Täckdiken bör undvikas. Rensningsmassor från diken får inte läggas i brynen eller i betesmarkerna utan bör planas ut på åkermarken.

Sprutfria kantzoner kan anläggas. I kantzonen sprids inga bekämpningsmedel mot ogräs, insekter och svamp eller gödselmedel. Kantzoner kan vara permanenta eller rörliga. Om den är rörlig flyttas den till andra delar av åkermarken med några års mellanrum. Sprutfria kantzoner är särskilt lämpliga att anlägga invid känsliga miljöer såsom vattendrag, våtmarker eller naturliga ängsmarker. Permanenta, gärna trädbevuxna, skyddszoner bör anläggas kring Muskån (område 27).

Längs vattendragen (främst Muskån och ån mellan Maren och Sittuviken) lämnas trädridåer (se respektive skötselområde) så att vattendragen beskuggas. Det medför en jämnare temperatur, hindrar igenväxning av vattendragen och tillför förna och död ved till vattendragen vilket gynnar vattenlevande djur. Träd som fallit och utgör vandringshinder för fisk skall dock tas bort.

Vid skötsel av åkermarkens landskapselement bör hänsyn tas till hävdgynnade arter samtidigt som odlingsrösen m.m. synliggörs. Igenvuxna odlingsrösen och vissa åkerholmar bör röjas från träd, buskar och sly. Träd- och buskrötter kan annars på sikt rubba och spränga sönder rösen. I många fall bör odlingsrösen och åkerholmar röjas kontinuerligt från uppskjutande rot- och stubbskott. Rönjningsavfallet bör tas bort. Gamla, grova och kulturpräglade träd, som kan hysa höga biologiska värden sparas. Av yngre träd kan enstaka bärande träd som t. ex. fågelbär, rönn, apel och hagtorn lämnas. Ohävdsvegetation som brännässlor, hundkäs och åkertistel slås av. Kanter kring rösen och hela åkerholmar kan om möjligt betas eller också slås i slutet av juli eller början av augusti med klippande eller skärande redskap årligen eller vartannat år.

För att diken, brukningsvägar, stenmurar, samt väg- och åkerrenar skall framträda tydligt bör de röjas från träd, buskar och sly. Det bör dock undvikas under fåglarnas häckningssäsong. Rönjningsavfallet bör tas bort. Ohävdsvegetation som vass, älggräs och brännässlor slås av. Landskapselementen bör röjas kontinuerligt från uppskjutande rot- och stubbskott och slås med klippande eller skärande redskap årligen i slutet av juli eller början av augusti. En brukningsfri kantzon kan anläggas i åkermark närmast diken för att minska näringsläckaget.

De gamla grova ekarna som står på åkermark (främst norra Hammersta) skall aktas från skador av jordbruksmaskiner, särskilt vid plöjning som kan skada rötterna. Bekämpningsmedel skall undvikas i närheten av de gamla ekarna med tanke på deras invånare såsom lavar och insekter.

Alléer

Alléer bör skötas så att de i sin helhet bevaras. Omgärdande träd, buskar och sly bör avverkas/röjas bort så att trädens stammar blir solexponerade. Rönjningsavfallet bör tas bort. Gamla, grova lövträd skall inte avverkas. Murkna och döda träd bör stå kvar vid sidan av nyplanterade träd i allén. Döda grenar bör sitta kvar på träden så länge de inte utgör en säkerhetsrisk. Träd som fallit eller måste tas ner på grund av säkerhetsskäl kan avlägsnas från allén och läggas på någon solöppen plats i närheten. Vid föryngring skall samma trädslag som tidigare användas. Föryngring kan ske kontinuerligt eller etappvis. En brukningsfri kantzon bör lämnas utmed alléer. Skott som skjuter från basen eller stammen på alléträd bör tas bort. Uppskjutande rot- och stubbskott röjs bort

med jämna mellanrum. Beskärning bör utföras om det är en förutsättning för att träden skall kunna stå kvar. Beskärning och annan skötsel av träden i alléerna bör utföras av sakkunnig. Vagarbeten och andra markarbeten får inte utföras så att trädens rotsystem skadas.

1.3.3 Jakt och fiske

Jakträtten i området tillkommer jakträttsinnehavare och begränsas av reservatets föreskrifter. Jakten bedrivs i övrigt enligt gällande lagstiftning. Dock bör hänsyn tas till att området nyttjas för friluftsliv.

Fisket regleras inte i reservatsföreskrifterna, men dock genom fiskelagstiftningen (se Allmän beskrivning, 3.5 Planförhållanden). Yrkesfiske bedrivs av arrendator. Fritidsfiske är tillåtet enligt bestämmelserna för det rörliga handredskapsfisket.

1.3.4 Byggnader och byggnadsrester

Vid underhåll av byggnader skall hänsyn tas till kulturmiljö och landskapsbild genom att utformning, färgsättning etc. skall utföras i enlighet med traditionen i trakten. Vid restaureringar bör traditionella material användas.

Kulturhistoriska lämningar i form av till exempel husgrunder efter torp, ängslador och tegelbruk synliggörs genom röjning och eventuellt skyltning (se under respektive skötselområde). Röjningar och andra arbeten får inte skada lämningarna. Husgrunder och andra byggnadsrester som upptäcks ute i markerna bör dokumenteras efter hand och anmälas till Länsstyrelsen.

1.3.5 Väghållning

Vägarna i området bör inte asfalteras. Vägrenarna bör slås sent av hänsyn till det hävdgynnade växt- och djurlivet. Vägarna hålls i skick genom erforderlig röjning och avverkning i vägkanterna. Vägarna bör inte breddas och befintlig vägsträckning inte ändras. Högar med röjningssten vid sidan av vägarna bör inte täckas över.

I området finns ett antal äldre vägar som är på väg att växa igen. Dessa bör hållas öppna för att öka förståelsen av äldre tiders markanvändning (se under respektive skötselområde).

1.3.6 Luftledning

I området finns flera luftledningar. Underhåll av ledningsgator får ske utan hinder av naturreservatets föreskrifter. Naturvårdshänsyn skall dock tas där så krävs och åtgärder skall föregås av samråd med förvaltaren i naturvårdshänseende.

1.3.7 Stängsling

Den kulturhistoriskt riktiga formen av betesstängsel är gårdsgård, men taggråd, farnät och elstängsel är för närvarande de enda realistiska alternativen för

stängslen. Stängsel bör så långt det är möjligt följa äldre stängselsträckningar. Stängselgenomgångar skall ordnas på lämpliga ställen så att besökande allmänhet inte hindras från att röra sig mellan olika delar av reservatet.

På många platser i reservatet ligger gammal taggtråd och eltråd kvar på marken. Allt sådant som inte används skall samlas ihop och fraktas bort.

2. ANORDNINGAR FÖR FRILUFTSLIVET

2.1 Övergripande mål

Genom vissa anordningar för det rörliga friluftslivet (se nedan) skall tillgängligheten till naturreservatet underlättas samtidigt som en viss kanalisering av besökare kan ske. Naturreservatet, förutom åkermark med växande gröda och hemfridszoner, är tillgängligt enligt allemansrätten. Besökare skall vid parkeringsplatserna och andra lämpliga platser få översiktlig information om reservatets värden, syften med skötseln och vilka friluftsanordningar som finns inom reservatet. Några större anordningar för friluftslivet skall inte iordningställas.

2.2 Åtgärder och skötsel

- Befintliga parkeringsplatser (karta IV) underhålls och skyltas.
- Vid behov kan en parkeringsplats anläggas på åkermark nedanför fornborgen vid Hammersta. En väg och mindre parkeringsplats kan också anläggas vid Hammersta ruin, på åkermarken väster om ån.
- Sopställ och toaletter (torrdass) för besökare kan uppföras vid ett par platser inom reservatet.
- Befintliga stigar kan markeras i terrängen. Ytterligare stigar kan anläggas på lämpliga platser. Stigarna utformas så att de smälter in i sin omgivning.
- Bänkar kan sättas upp vid vägarna så att äldre och rörelsehindrade kan sitta ner och vila en stund. Bänkarna utformas och sätts upp på sådana ställen att de smälter in i sin omgivning.
- Stängselövergångar skall finnas vid markerade stigar och i övrigt på lämpliga platser.
- Spänger för gående kan byggas på leriga stigpartier.
- Eldplatser kan vid behov iordningställas på ett par platser.
- Bilvägar som är tillgängliga för allmänheten framgår av karta IV.

- Vid behov kan vägbommar sättas upp vid Häringe och Hammersta för att hindra allmänheten från att köra på otillåtna vägar. Likaså kan inloppet till Muskån spärras för sjötrafik.

2.3 Ridning

- Tidsbegränsat tillstånd kan ges för ridning i reservatet för hästar uppställda i eller i omedelbar anslutning till reservatet. Tillstånd kan endast ges på de ridvägar och ridstigar på Häringehalvön och en kortare vägsträcka vid Hammersta gård, som framgår av bilaga 2 till beslutet.
- På sikt skall flera ridvägar på Häringe-halvön separeras från gång- och cykelvägar genom att ridvägar anläggs framförallt i åkerkanter parallellt med gång- och cykelvägarna.

3. INFORMATION OCH GRÄNSMARKERING

Reservatets gränser skall markeras ut enligt svensk standard (SIS 15 03 22) och Naturvårdsverkets anvisningar.

Informationsskyltar skall framställas enligt Naturvårdsverkets anvisningar. Skyltar skall finnas vid reservatets entréer och vid p-platserna (karta IV). Mindre skyltar sätts upp längs kusten på platser där besökare brukar lägga till med båt. Skylt om livet i en ek kan sättas upp på lämplig plats.

Skyltar om områdets historia och tidigare markanvändning bör sättas upp i anslutning till kulturhistoriska lämningar som fornborgar, gravfält, ruiner, torpgrunder och rester efter tegelbruket (se under respektive skötselområde).

En enklare natur- och kulturstig kan med fördel dras fram inom reservatet.

Tillfartsskyltning till naturreservatet finns från Nynäsvägen (väg 73), både vid Häringe och Hammersta. Parkeringsplatserna skall vara väl utmärkta.

Vägvisning inom naturreservatet saknas idag. Vägvisning bör utformas på ett tydligt sätt men med skyltar som passar in i omgivningarna.

Skyltar om ridförbud sätts upp vid behov.

4. NATURVÅRDSFÖRVALTNINGEN

4.1 Förvaltare i naturvårdshänseende

Förvaltare i naturvårdshänseende är Skärgårdsstiftelsen i Stockholms län.

4.2 Tillsyn

Förvaltaren i naturvårdshänseende svarar för regelbunden tillsyn av reservatet. Tillsynen omfattar bland annat anordningar för friluftslivet samt bevakning av att reservatets föreskrifter följs. En särskild tillsynsman för området bör utses.

5. NATURVÅRDSFÖRVALTNINGENS EKONOMI

Naturvårdsförvaltningen finansieras av Skärgårdsstiftelsen. Staten bekostar informationsskyltning och gränsmarkering. För skötsel såsom betesdrift kan brukare erhålla EU-stöd för miljövänligt jordbruk.

Kostnaderna för naturvårdsförvaltningen utgörs av bland annat följande: naturvårdsåtgärder i skog och betesmarker, renhållning, tillsyn, underhåll av stigar och parkeringsplatser.

6. DOKUMENTATION AV SKÖTSEL

Förvaltaren i naturvårdshänseende ansvarar för att utförda åtgärder journalförs. Fotodokumentation bör göras av restaureringsåtgärder. Fotodokumentationen upprepas inom en period av 10 år.

7. BEHANDLING AV SKÖTSELOMRÅDEN

Naturreseptatet är indelat i ett antal skötselområden. Beskrivning, mål och skötsel för respektive område redovisas nedan. Inledningsvis finns en översikt över den skötsel som gäller för respektive område. En prioritering mellan olika områden har gjorts med angelägenhetsgrad från 1 till 3.

Översikt över skötseln i de olika skötselområdena (karta II a-c):

Skötselområde	Istandsättningsåtgärd	Prioritet	Löpande skötsel
1	Avverkning, röjning mm	2	Röjning, ev bete
2	Röjning, städning m.m.	2	Skogsbruk, ev bete
3	Friställ ek, avverka barr	1	Röjning, ev bete
4	Ingen åtgärd	2	Röjning
5	Friställ ek, avverka barr	1	Röjning, ev bete
6	Avverk., röjning	1	Bete/slätter, röjn., putsning
7	Avverkning, röjning	2	Röjning, bete
8	Ingen åtgärd	3	Skogsbruk
9	Friställ ek, röjn., fornvård	2	Fri utv., röjn., ev bete, fornvård
10	Avverkning, röjning	2	Bete
11	Ingen åtgärd	2	Fornvård, skogsbruk, ev bete
12	Friställ ek, avverk., röjning	1	Röjning, ev bete
13	Friställ ek, avverkning	2	Fri utv. (tallsk.), röjn., ev bete
14	Friställ ek, avverkning bryn	2	Fri utv., röjning, ev bete
15	Friställ ek	2	Skogsb. efter samråd, ev bete
16	Friställ ek	2	Skogsbruk, ev bete
17	Avverkning av granplant.	3	Fri utveckling el. bete
18	Avverk., röjning, putsning	2	Bete/slätter
19	Avverk., röjn., städning, stig	2	Röjning, bete, hamling
20	Ingen åtgärd	3	Skogsbruk
21	Avverkning, röjning	3	Röjning, ev bete
22	Avverkning, röjning, hamling	2	Röjn., ev bete, haml., fornvård
23	Ingen åtgärd	2	Röjning
24	Avverkning, röjning	3	Röjning
25	Avverkning, röjning	1	Röjning, ev bete
26	Avverkning, röjning	1	Röjning
27	Avverkning, röjning	2	Bete/slätter, fiskvård
28	Fornvård, röjning, friställ ek	2	Skogsbruk, fornvård, röjning
29	Avverkning, röjning	2	Skogsbruk, röjning, ev bete
30	Avverkning, röjning	1	Fri utv. (tallsk.), röjn., bete
31	Avverkning, röjning, putsning	3	Bete/slätter
32	Avverkning, röjning	2	Röjning, fornvård
33	Ingen åtgärd	3	Skogsbruk, ev bete
34	Friställ ek, röjning	3	Fri utv., röjning, ev bete
35	Avverkning, röjning	3	Fri utv. (tallsk.), röjn., ev bete
36	Avverkning, röjning	2	Bete/slätter
37	Avverkning i bryn	2	Fri utv., bete, röjning
38	Avverkning, röjning	2	Bete/slätter
39	Avverkning, röjning	2	Röjning, bete

Eventuella naturvårdsåtgärder i skogsområden som är avsatta för fri utveckling samt i ädellövskogsområden skall föregås av samråd med Länsstyrelsen.

Åkermark (Å)

Areal: ca 270 ha

Beskrivning

Åkrarna är till största delen flacka, lättbrukade och innehåller få randmiljöer. På några åkrar finns solitärträd (norra delen av Hammerstahalvön) eller åkerholmar. Ett djupare vattendrag slingrar sig genom en av åkrarna (västra delen av Hammerstahalvön). Delar av åkermarkerna brukas inte som åker idag utan betas eller ligger obrukade.

Randzoner, dikesrenar och åkerholmar i åkermark som under mycket lång tid utnyttjats för odling av spannmål och ärtor har under århundraden påverkats av odlingsrytmen tvåsäde, vilket inneburit sen slätter med efterbete vartannat år och tidigt och intensivt bete vartannat. Mark som under historisk tid brukats som slättermark har präglats av sen slätter och efterbete varje år. En stor del av marken har troligen inte plöjts upp förrän under senare delen av 1800-talet, då stora arealer ängsmark odlades upp för vallodling. I den förde detta ängsmarken har funnits, och finns ännu i viss utsträckning, träd som utnyttjats för lövtäkt. Floran i randzoner, renar och på holmar kan ännu bära spår av långvarig slätterhävd. Åkermark som under historisk tid varit utmark, det vill säga huvudsakligen utnyttjad som betesmark har inte varit bearbetad med plog eller annat plöjande redskap förrän under senare delen av 1800-talet.

Mål

Se avsnitt 1.3.2.

Skötsel

Se avsnitt 1.3.2.

Skötselområde 1 (nordväst om Häringe slott)

Areal: ca 5 ha skogsmark

Beskrivning

Kuperat lövskogsområde, till stor del bestående av ädellövskog med ek, lönn, alm, ask och hassel, men även med spridda granar. På höjden står dock hällmarkstallskog. Högst upp på höjden finns en fornlämning som består av två gravar. Längs stranden finns grova ekar och almar.

I nordöstra delen av området finns en granplantering på före detta åkermark som även nyttjats som äng och betesmark. I vägkanten står en stor ek, trängd av granarna. Där granplanteringen är idag fanns på 1600-talet ett tegelbruk i form av en tegelugn med en stor tegellada och andra byggnader (se skiss, karta VI). Området runt tegelugnen kallades år 1685 för Tegelhagen och användes för slätter. I Tegelhagen fanns vid samma tid också en ruddamm.

Mål

Synliga gravar på höjden. Inga träd skall växa på gravarna. Möjlighet att från höjden se ner till omgivningarna. Synliga lämningar efter tegeltillverkningen. Ädellövskog i de lägre delarna av området.

Skötsel

Alla träd på gravarna avverkas för att undvika skador på grund av att rötterna växer in i gravarna och på grund av rotvältor. Detta skall ske varsamt så att fornminnena inte på något sätt skadas. Annan igenväxningsvegetation som skymmer sikten från höjden röjs bort varsamt.

Spåren efter tegeltillverkningen är idag svåra att se. De lämningar som finns bör göras synliga genom till exempel röjning. De eventuella kvarvarande lämningarna efter ruddammen bör också göras synliga i landskapet. En skylt som berättar om tegelbruket bör sättas upp (åtminstone om området görs mer tillgängligt för allmänheten).

Granplanteringen bör avvecklas, åtminstone kring den stora eken. Inträngande gran i ädellövs skogen bör avverkas. Grova, vidkroniga ekar friställs. Föryngringen av vidkronig ek säkerställs genom att även yngre ekar friställs. Området får betas, dock ej alltför hårt.

Skötselområde 2 (norr om Häringe slott)

Areal: ca 17 ha skogsmark

Beskrivning

Brukad barrblandskog med inslag av triviallöv. Ett par planteringar med yngre gran ingår i området. Östra brynet består till stor del av yngre ädellövträd med ek, ask, lind och alm. I södra delen av området finns en liten strandäng som växer igen med al, vide och vass.

Häringes ägor nordväst om Bobäcken bildade i slutet av 1600-talet ett större särhägnat område, kallat Ekängen. Ängsmarken producerade 70 lass hö. Den norra delen av skötselområde 2, det vill säga området under 25 meter över havet, låg i slutet av 1600-talet inom ängsgärdet. Den södra delen brukades sannolikt som betesmark. I slutet av 1800-talet brukades marken inom skötselområde 2 i alla fall delvis som äng.

I början av 1900-talet skedde den senaste nyodlingen inom Häringe när en liten åker nära Sotholmsvikens östra strand började brukas. Redan på 1950-talet hade åkern övergått till att vara betesmark och för några årtionden sedan planterades åkern igen med gran. I dag finns diken kvar från uppodlingstiden.

I slutet av 1600-talet låg infarten till Häringe ungefär vid dagens Tegelbacken och Ryttartorpet. Nerfartsvägarna var försedda med varsin grind (se skiss, karta VI). Vägen fortsatte ner mot Sotholmsviken och sedan mot sydost till herrgården. Vissa delar av den lilla stigen genom område 2 sammanfaller sannolikt med denna väg. (Den nuvarande infartsvägen med allén härrör från 1700-talet.)

Tegelbruket flyttades från Betsholmen någon gång under 1700-1800-talen. På 1850-talet låg tegelbruket med tegelladan ca 150 meter sydost om Fiskartorpet, strax söder om väg 73 (se skiss, karta VI). I anslutning till tegelbruket fanns ängsmark.

I brynet ner mot strandängen (område 18) finns gammalt taggrådsstängsel och fårstängsel kvar. På stranden finns en hel del skrot, bland annat oljefat.

Skötselområde 2 lämpar sig bättre för konferensanläggningens äventyrsaktiviteter än område 11.

Mål

Barrblandskog med stort lövinslag eller lövskog, samt ädellövbryn.

De gamla spåren efter tidigare markanvändning bör vara tydliga i landskapet. Det gäller den gamla vägen till Häringe, odlingen i söder, ängshägnaden och lämningarna efter tegeltillverkningen.

Skötsel

Skogsbruk med naturvårdshänsyn enligt 1.3.1. Strandängen kan med fördel betas.

Städa bort gammal taggtråd, oljefat etc.

Den gamla vägen (idag stig) mot Häringe hålls öppen genom röjning.

Granplanteringen på före detta åkern i söder kan stå kvar till avverkningsmogen ålder, men åkern bör inte planteras igen efter avverkning. Gränsen mellan äng och betesmark kan göras tydlig genom att skogen i norra delen av området som var ängsmark glesas ut och/eller att löv gynnas mer där. Eventuella husgrunder och andra rester efter tegeltillverkningen röjs fram. En skylt som berättar om tegelbruket bör sättas upp (åtminstone om området görs mer tillgängligt för allmänheten).

Om en plats för äventyrsaktiviteter ställs i ordning inom skötselområdet skall den utformas så att störningen på naturen blir minsta möjliga. Levande eller döda träd får inte skadas. Anordningar får inte fästas med spikar i träd eller på annat sätt så att de inte går att ta bort. Inga kulturhistoriska spår eller lämningar får skadas.

Aktivitetsplatsen skall vara begränsad till ett mindre område. Anordningar skall omedelbart tas bort om aktiviteterna på platsen upphör.

Skötselområde 3 (norr om Häringe slott)

Areal: ca 8 ha skogsmark

Beskrivning

Ädellövskog med ek, lind, lönn, alm och hassel. Triviallövträd och enstaka granar finns framför allt i norra delen av området och i lägre partier. Området domineras av ek och flera riktigt grova ekar växer där. På en grov ek, ca 400 m VNV om Bobäcken, växer den rödlistade (NT) laven hjälmbrosklav, *Ramalina baltica*. Lundfloran är rik med bland annat glansnäva, underviol, skogsvicker, tvåblad, nattviol, strävlost och lundelm (Länsstyrelsen, 1990).

Hela skötselområde 3 ingick i det stora särhägnade ängsgärdet Ekängen vid 1600-talets slut. Redan i början av 1700-talet hade all högproduktiv ängsmark på Ekängen odlats upp som åker. I mitten av skötselområde 3 finns dock ett område som fortfarande brukades som äng i slutet av 1800-talet. I början av 1900-talet upphörde ängsbruket helt och marken började omvandlas till ädellövskog.

Vid norra delen av område 3 ligger infarten till Häringe. Här finns både en järngrind och en grindstuga. På platsen fanns under 1800-talets mitt Häringe krog.

Vid vägen till Häringe, där vägen mot Bobäcken tar av, finns idag en parkeringsplats med informationstavla.

Mål

Ädellövskog med fristående, grova ekar.

Skötsel

Inträngande barrträd avverkas/röjs bort. Ädellövträden gynnas framför triviallövsräd. Grova, vidkroniga ekar friställs. Föryngringen av vidkronig ek säkerställs genom att även yngre ekar friställs. Området kan med fördel betas, dock inte alltför hårt.

Skötselområde 4 (allé till Häringe slott)

Areal: ca 1 050 m allé

Beskrivning

Allé av till största delen ek i norra delen och lind i södra delen, men även enstaka askar förekommer. I allén finns den rödlistade (VU) alléorangelaven (*Calopluca chrysophthalma*). Allén till Häringe anlades under 1700-talet.

Mål

Allé med gamla träd

Skötsel

Skötsel enligt generella riktlinjer, se avsnitt 1.3.2.

Skötselområde 5 (norr om Häringe slott)

Areal: ca 11 ha skogsmark

Beskrivning

Skötselområdet 5 består av tre delområden. Den sydvästra delen med hällmarkstallskog ingick på 1600-talet i ett åkergärde, kallat Norra gårdet. Eftersom skogen låg i ett åkergärde som brukades med tvåsäde har den betats kontinuerligt, ena året på hösten efter skörden, andra året under hela betessäsongen.

Den mellersta delen av skötselområdet var på 1600-talet en del av Ekängen och utgörs idag av halvöppen ädellövskog dominerad av ek, men med stora inslag av ask, lönn och hassel. Flera grova ekar finns. Den rödlistade (NT) laven rödbrun blekspik (*Sclerophora coniophaea*) förekommer på ek. Hässleklocka, nässelklocka och spenört växer i ädellövskogen (Länsstyrelsen i Stockholms län, 1990).

Den nordöstra delen av skötselområde 5 består av triviallövskog av framför allt björk och al, men även hassel. Enstaka yngre ekar finns i brynen. Nordligaste delen tillhörde Västnora by och den gamla bygränsen skär genom skötselområdet. Av Västnora bys ägor var största delen äng åtminstone fram till 1800-talets början.

I den norra delen av område 5, där sågen ligger i dag, finns före detta ängsmark som fram till slutet av 1800-talet hade odlats upp som åker. Sågen som etablerades i början av 1900-talet är den sista av de många småindustrierna inom Häringe-Hammersta som har bibehållit sin ursprungliga funktion. Den småskaliga bebyggelsen består av en rödfärgad sågverksbyggnad i trä med pulpettak, bodar och enkla virkesupplag. Bobäcken är en gård som fanns åtminstone vid sekelskiftet 1900, sannolikt mycket tidigare. Bebyggelsen består av en rödfärgad enkelstuga i en våning.

Mål

Halvöppen ädellövskog med stora grova ekar som står fritt. Hällmarkstallskog av öppen (betad) karaktär i sydvästra delen. Naturskogsartad skog i nordöstra delen. Sågen ska i möjligaste mån finnas kvar med bibehållen verksamhet.

Skötsel

Inträngande barrträd i ädellövskogen avverkas/röjs bort. Grova, vidkroniga ekar friställs. Föryngringen av vidkronig ek säkerställs genom att även yngre ekar friställs. Området kan med fördel betas, dock inte alltför hårt. Triviallövskogen i norr kan lämnas för fri utveckling. Tomtskötsel runt husen.

Skötselområde 6 (kring Bobäcken)

Areal: ca 42 ha strandäng, sjö och ekbackar

Beskrivning

Området består dels av strandängar kring Bobäcken och längs havsstranden, dels av torrare backar med ek. Området kring Bobäcken saknar i dag hävd och växer igen med al, vide och vass. Havsstrandängen betas av häst. Havsstrandängen är kvävepåverkad och hävdgynnad flora tycks saknas. De torrare partierna hyser bestånd av stora, grova ekar med inslag av tall, björk, ask, hagtorn, vildapel, hassel, slån och en. Ekbackarna är kvävepåverkade, men fragment av hävdgynnad flora finns, bland annat brudbröd, bockrot och backnejlika. Ekbackarna betas också av häst.

Bobäcken är en så kallad glosjö, avsnörd från havet, och är sannolikt ett viktigt rekryteringsområde för fisk.

Landområdet har tidigare brukats som äng. I slutet av 1700-talet utgjordes vegetationen på strandängarna framför allt av starr och sälting och ängsbackarna var beväxta med ek och hassel. Mot slutet av 1800-talet hade de torrare strandängarna odlats upp. Strandängen vid Bobäckens västra strand brukades fortfarande som äng vid sekelskiftet 1900. Denna äng blev aldrig uppodlad, utan övergick sannolikt direkt till betesmark i början av 1900-talet. Närmast Bobäcken slogs vass till foder. Nära reservatets gräns, sydost om Eknäs, finns ett sankt område som fortfarande på 1770-talet var en liten insjö. Till i början av 1800-talet hade sjön torrlagts, men marken var fortfarande obrukbar.

Vägen mellan Eknäs och Häringe anlades i början av 1900-talet. Innan dess gick en väg från Eknäs ner till Bobäcken genom den nordligaste ekbacken i område 6 (se skiss, karta VI).

På Bobäckens norra strand fanns i början av 1800-talet ett samfällt område som användes som notgistplats (se skiss, karta VI). Där torkade man nät på gistor, det vill säga i marken nedslagna pålar eller störar som antingen var kluvna upptill eller försedda med en träarm med pinnar eller krok.

Vattendraget som rinner från Bobäcken och ut i havet, Verksundet, var fiskrikt och användes enligt en beskrivning från 1800-talets början till framför allt idfiske under våren.

Mål

Öppen, trädlös strandäng. Rastlokal för vadare och änder. Glesa ekbackar med stora, fristående ekar och en hävdgynnad flora. Spåren efter den gamla vägen mellan Eknäs och Bobäcken samt notgistplatsen bör vara tydliga i landskapet.

Skötsel

Träd och buskar avverkas och röjs bort. Undantag görs för äldre, grova lövträd. Grova, vidkroniga ekar friställs. Föryngringen av vidkronig ek säkerställs genom att även yngre ekar friställs. Slånsnåren minskas. Området bör betas eller slås. Det är viktigt att kontrollera att hästarna inte åstadkommer barkskador på de stora ekarna. Området bör inte betas vintertid. Om strandängarna blir tuviga bör de betesputsas.

Vegetation längs den gamla vägen mellan Eknäs och Bobäcken bör röjas bort. Där notgistplatsen legat kan vassen röjas bort och en skylt som berättar om den gamla notgistplatsen kan sättas upp.

Vattendraget från Bobäcken ut till havet bör inventeras med avseende på vandringshinder. Om sådana finns bör de tas bort.

Skötselområde 7 (söder om Bobäcken)

Areal: ca 7 ha skogsmark

Beskrivning

Ädellövsskog, dominerad av ek, ask och lönn, med flera stora, grova träd. Även hassel finns i området. Inslag av fuktigare mark med grov al samt hållmarker finns. I området ingår även en del gammal åkermark. Delar av området betas av häst.

Delområdet öster om Bobäcken, Lökholmen, har tidigare nyttjats som äng liksom övriga holmar på strandängarna (skötselområde 6). Delområdet söder om Bobäcken har mest varit betesmark.

På Bobäckens östra strand finns ett icke registrerat fornminne i form av tre stensättningar.

Mål

Halvöppen ädellövsskog med stora, fristående ekar och en hävdgynnad flora. Stensättningarna vis Bobäckens östra strand skall framträda tydligt i landskapet.

Skötsel

Betet bör fortsätta och gärna utvidgas, men det är viktigt att ge akt på barkskador på de stora ekarna. Området bör inte betas vintertid. Inträngande barrträd avverkas.

Ädellövträd gynnas på bekostnad av trivallövträd. Grova, vidkroniga ekar friställs. Föryngringen av vidkronig ek säkerställs genom att även yngre ekar friställs. Parti med grov al lämnas för fri utveckling.

Träd och buskar på och i närheten av stensättningarna tas bort med försiktighet.

Skötselområde 8 (öster om Häringe slott)

Areal: ca 16 ha skogsmark

Beskrivning

Kuperat barrskogsområde med lövinslag. Hällmarkstallskog dominerar. Flera granplanterade hyggen finns. Bryn med stor andel ädellövträd, främst ek, men även lind, ask, fågelbär och hassel finns. Flera grova ekar står i brynen.

I slutet av 1600-talet nyttjades området till bete och för att producera virke för husbehov. Område 8 var en del av ett stort utmarksområde som då kallades för "Stora Näset". I gränsen mellan Stora Näset och den öppna marken västerut (bland annat "Lillängen" i norr) fanns en hägnad för att hålla de betande djuren borta från äng och åker. Hägnaden sträckte sig från Bobäcken i norr till Hansviken i söder. I mitten av 1800-talet användes skogen i område 8 framförallt till skogsbruk, enligt protokollet till laga skifteskartan bestod området delvis av ringa ståndsog, delvis av god ståndsog.

Mål

Barrblandskog med ett stort lövinslag och bryn med ädellövträd.

Fortsatt tydlig gräns mellan inäga och utmark längs den gamla hägnadssträckningen.

Skötsel

Skogsbruk med naturvårdshänsyn enligt 1.3.1.

Skötselområde 9 (Häringenäs)

Areal: ca 123 ha skogsmark

Beskrivning

Kuperat, stort sammanhängande skogsområde. Största delen av området består av hällmarkstallskog, men i svackorna dominerar gran och triviallöf. Delar av området är granplanterat. Stort ädellövinslag med framför allt ek i brynen, särskilt i norra delen av området och kring den långsträckt åkermarken som skär genom området. En del grova ekar finns. Gran tränger ekarna i brynen och i flera andra delar av området. I södra delen av området finns en stor fornborg (400 x 200 m) från järnåldern. På en ek på fornborgens sydöstra sluttning växer till exempel den rödlistade (NT) laven mjölig klotterlav, *Opegrapha sorediifera* och signalarten havstulpanlav, *Thelotrema lepadinum*. Stigar och vägar löper genom området. De flesta vägarna i området har anlagts under 1900-talet.

Skötselområde 9 var i slutet av 1600-talet en del av ett stort utmarksområde, Stora Näset, som nyttjades för bete och skogsbruk för husbehov där det var möjligt. Enligt beskrivningen till kartan från 1685 hade Häringe sitt mulbete här, dock var det mycket knappt, skog fanns endast till ved och gårdsgårdsvirke. I gränsen mellan Stora Näset och den öppna marken i väster, delvis mot åker (Norra gårdet och Södra gårdet), delvis mot äng, (Byholmsängen) (se karta V), fanns en hägnad för att utestänga de betande djuren från den odlade marken. Enligt laga skifteskartan från 1850-talet fanns god betesmark framför allt i brynen ner mot åkermarken.

Den långsträckt åkern som skär genom skötselområde 9 brukades först som ängsmark, "Gammelängen". Vid ängen låg två ekonomibyggnader, sannolikt

ängslador. På kartan från 1850-talet finns en ängslada i ängens östra bryn, i höjd med Aludden. Vid sekelskiftet 1900 var ängen uppodlad och ladan hade tagits bort. Åkern väster om Lastrumsdal var också ängsmark i mitten av 1800-talet, men klassificerades som odlingsbar mark. I början av 1900-talet var marken uppodlad. Den allra ostligaste delen av åkern slutade att brukas redan efter några decennier. I dag är området beväxt med gran och annan igenväxningsvegetation.

Mål

Naturskog (barrskogen) och ädellövbryn med fristående grova ekar.

En väl synlig och väl bevarad fornborg.

Fortsatt tydlig gräns mellan den öppna marken i väster och Stora Näset längs den gamla hägnadssträckningen.

Husgrunder som eventuellt finns kvar i området bör vara väl synliga.

Möjlighet att se havet från åkern vid Lastrumsdal.

Skötsel

Barrskogsområdet lämnas i stort sett för fri utveckling. Vissa naturvårdande plockhuggningar för att friställa bergbranter och andra punktvisa naturvårdsinsatser bör dock ske efter samråd med Länsstyrelsen. Inträngande barrträd i brynen avverkas och ädellövträd gynnas framför triviallöv. Grova, vidkroniga ekar friställs.

Föryngringen av vidkronig ek säkerställs genom att även yngre ekar friställs. De ädellövriska brynen kan med fördel ingå i en större betesfälla.

Stigar och vägar genom området skall hållas öppna.

För skötseln av fornborgen gäller följande princip: Vegetationen på fornborgen röjs bort så att man från krönet av fornborgen har fri sikt ner mot det omgivande landskapet. Även träd nedanför krönet gallras ur så att borgen blir synlig i sin omgivning. Träd och buskar på stenmurar och andra lämningar tas bort försiktigt så att lämningarna inte skadas.

Träd som växer i eller i närheten av husgrunder röjs varsamt bort för att undvika skador på grund av rötter eller rotvältor och för att göra dem synliga.

Den igenvuxna delen av åkern vid Lastrumsdal röjs så att man kan se ner till vattnet från åkern.

Skötselområde 10 (Aludden och norrut)

Areal: ca 3 ha betesmark

Beskrivning

Två kullar längs stranden med gles blandskog och ett stort ädellövinslag med ek och fågelbär. Även vildapel, rönn, björk och en förekommer. Längs stranden och mellan kullarna växer al. Stora slånbuskage breder ut sig över den öppna marken. Rester av hävdgynnad flora finns med bland annat stor blåklocka och backnejlika. Området har troligen använts både för ängsbruk och bete.

På Aludden fanns i mitten av 1800-talet ett litet torp, Ahludden, som bestod av endast en stuga och ett litet uthus vid stranden. Bara en liten åker hörde till, ingen ängsmark eller trädgård. Redan vid sekelskiftet 1900 var torpet borta.

Mål

Om möjligt halvöppen betesmark med hävdgynnad flora, annars gles lövskog. Om det finns husgrunder kvar i området bör de vara väl synliga i landskapet.

Skötsel

Större delen av barrträden avverkas och ädellövträd och bärande träd gynnas. Albården kan öppnas upp och slånnsnåren minskas. Området kan betas.

Träd som eventuellt växer i eller i närheten av husgrunder röjs varsamt bort för att undvika skador på grund av rötter eller rotvältor och för att göra dem synliga. En skylt som berättar om torpet Aludden bör sättas upp.

Skötselområde 11 (åkerholmar söder om Häringe slott)

Areal: ca 6 ha skogsmark

Beskrivning

Fem åkerholmar av varierande storlek. Hällmarkstallskog dominerar, men inslag av ädel- och triviallöv finns i brynen. På den största av åkerholmarna finns ett järnåldersgravfält, ca 180x100 m, med ca 90 gravanläggningar (13 högar, 72 runda stensättningar, 1 treudd, 5 firsidiga kvadratiska stensättningar). Lämningarna ligger på krönet av en moränsluttning med berg i dagen. På åkerholmen längst i öster finns fornlämningar i form av två stensättningar (6 m i diameter respektive 5 x 3 m och 0,2-0,3 m höga). Framförallt gran har nyligen avverkats på gravfälten för att förhindra skador på fornlämningarna och för att göra dem tydligare.

I slutet av 1600-talet gick en hägnadsträckning tvärs igenom området strax söder om de stora åkerholmarna, ganska exakt längs höjdkurvan 5 m.ö.h. Norr om hägnaden fanns åker, söder om hägnaden låg en stor äng, Byholmsängen (se karta V). Det lilla gravfältet i öster låg i ängsgärdet. Åkern runt holmarna hade redan i slutet av 1600-talet odlats upp till ungefär samma utbredning som i dag. De åkerholmar som låg i ett åkergräde med tvåsåde har betats kontinuerligt, ena året på hösten efter skörden, andra året under hela betessäsongen. Den åkerholme som låg i ängsgärdet har i sin tur nyttjats till bete efter slåttern. Det är sannolikt att skogen på åkerholmarna har haft en mer öppen karaktär än skogen i övrigt.

Den befintliga vägen längs västra kanten av den största åkerholmen fanns med säkerhet vid sekelskiftet 1900. Då fanns också en väg från stora åkerholmen rakt västerut över åkern till Skoghamnen. Det är möjligt att det fanns en brukningsväg som sträckte sig längs den gamla gränsen mellan åker och äng redan på 1600-talet.

Mål

Åkerholmar med gles hällmarkstallskog och bryn av ädel- och triviallöv. Väl synliga och väl bevarade fornlämningar. Omgivningarna synliga från gravfälten.

Skötsel

Sly och annan igenväxningsvegetation måste röjas bort från gravfälten med jämna mellanrum. Eventuell ytterligare avverkning på gravfälten skall ske varsamt så att fornminnena inte på något sätt skadas. På åkerholmarna utan gravfält kan skogsbruk med naturvårdshänsyn enligt 1.3.1. bedrivas. Hela område 11 kan betas.

Spår efter den gamla hägnadsträckningen och vägen som fortfarande finns kvar bör lyftas fram och göras tydligare. En skylt som berättar om gravfälten och tidigare markanvändning bör sättas upp.

Konferensanläggningens plats för äventyrsaktiviteter flyttas från område 11 till område 2 eller annat mindre känsligt område. Eventuella skador som uppstått på grund av tidigare verksamhet skall repareras.

Skötselområde 12 (norra delen av Byholmen)

Areal: ca 14 ha skogsmark

Beskrivning

Halvöppen ädellövskog med ek, alm, lönn, lind, ask, fågelbär och hassel. Inslag av asp och björk förekommer. Ett flertal grova ekar finns i området. I de nordliga branterna på Byholmen växer bland annat sydlig lundarv, sårläka, nattviol, strävlost, lundslok och storgroë (Länsstyrelsen i Stockholms län, 1990). På Byholmen finns många rödlistade lavar på äldre ädellövträd, till exempel rosa lundlav (*Bacidia rosella*), ekspik (*Calicium quercinum*) och mörk kraterlav (*Gyalecta truncigena*) (Andersson, 1992). I norra delen av området ligger ett litet kärr omgivet av triviallövskog av framför allt al och björk, men även asp. Inslag av ask och ek finns.

I slutet av 1600-talet var området kring kärret, då en liten insjö, en del av den stora Byholmsängen. Övrig mark i området var utmark. I slutet av 1800-talet odlades den södra delen av skötselområdet upp som åker, medan ängsmark fanns i anslutning till denna och väster om kärret. Åkerbruket upphörde i mitten av 1950-talet och åkern planterades igen med gran som nu avverkats. På hygget har en del ask planterats. Vägen som går genom skötselområde 12 anlades i början av 1900-talet. På den plats som är kärr idag finns en fyndplats för en stockbåt.

Mål

Halvöppen ädellövskog med stora, fristående ekar och våtmark för fri utveckling eller öppen, betad våtmark.

Skötsel

Inträngande barrträd avverkas. Grova, vidkroniga ekar friställs. Föryngringen av vidkronig ek säkerställs genom att även yngre ekar friställs. Ädellövträd gynnas på hygget. Kärret och triviallövskogen lämnas för fri utveckling eller betas och bör i så fall öppnas upp genom avverkning och röjning.

Skötselområde 13 (södra delen av Byholmen)

Areal: ca 24 ha skogsmark

Beskrivning

Kuperat område dominerat av hållmarkstallskog med ett stort inslag av ek på höjderna och gran, ek och lind i de lägre partierna. De största ädellövbestånden finns i nordvästra delen av området.

Byholmen utgörs enligt kartan från 1685 av ”oduglig mark”. I området togs framför allt ved och virke för husbehov. Gräsbevuxna delar av Byholmen nyttjades sannolikt också genom slätter. Området användes däremot inte som betesmark då. I mitten av 1800-talet användes Byholmen dels för skogsbruk, dels för bete. Enligt en beskrivning från mitten av 1800-talet bestod skogen av framför allt gran, asp, ek, björk, alm och hassel.

Den smala åkern mellan Byholmen och Hansviken användes sannolikt först som äng och odlades sedan upp någon gång under 1800-talet.

Mål

Naturskog på höjderna och ädellövskog med stora, fristående ekar i övriga delar.

Skötsel

Hällmarkstallskogen lämnas för fri utveckling. I de lägre partierna gynnas ädellövskogen genom att inträngande gran avverkas. Grova tallar skall sparas. Grova, vidkroniga ekar friställs. Föryngringen av vidkronig ek säkerställs genom att även yngre ekar friställs. Området kan betas.

Skötselområde 14 (öster om Hansviken)

Areal: ca 13 ha skogsmark

Beskrivning

Kuperad barrskog med främst hällmarkstallskog på höjderna och granskog i svackorna. Stort ädellövinslag i brynen, framförallt på väst- och nordsidan. Ek, varav en del grova träd, och lind dominerar bland ädellövträden. I brynen växer även gran och triviallöf.

Den norra delen av skötselområde 14 ingick i slutet av 1600-talet i det stora ängsgärdet Byholmsängen, medan den södra delen nyttjades som betesmark och för småskaligt skogsbruk. Hägnaden som skiljde områdena åt gick tvärs igenom den norra delen av skötselområde 14. I mitten av 1800-talet nyttjades strandängen längs Hansviken samt åkern söder om område 14, då Näsängen, som slättermark. Vid sekelskiftet 1900 hade Näsängen odlats upp till åker. I sydligaste delen av skötselområde 14 fanns fram till sekelskiftet 1900 en ekonomibyggnad, sannolikt en ängslada, som troligen revs när ängen blev åker.

Mål

Naturskog (barrskogen) och ädellövbryn med fristående grova ekar. Synlig husgrund efter ängsladan.

Skötsel

Barrskogsområdet lämnas för fri utveckling. Inträngande barrträd i brynen avverkas och ädellövträd gynnas framför triviallöf. Aspar kan ringbarkas för att undvika problem med rotskott. Grova, vidkroniga ekar friställs. Föryngringen av vidkronig ek säkerställs genom att även yngre ekar friställs. Andra punktvisa naturvårdsinsatser kan ske efter samråd med Länsstyrelsen. Brynet kan med fördel ingå i en större betesfälla. Igenväxningsvegetationen i och omkring husgrunden röjs bort försiktigt.

Skötselområde 15 (Häringenäs)

Areal: ca 21 ha skogsmark

Beskrivning

Kuperat, stort sammanhängande skogsområde. Största delen av området består av hållmarkstallskog, men i svackorna dominerar gran och triviallöv. Delar av området är granplanterat. Ädellövinslag med framför allt ek i brynen, särskilt kring åkermarken i nordost.

Marken inom område 15 nyttjades under 1600-talet på samma sätt som på Stora näset i övrigt, det vill säga för bete och uttag av ved och virke för husbehov. I mitten av 1800-talet bedrevs skogsbruk i den östra delen av området, medan den västra delen ingick i en större betesmark tillsammans med åkern mellan skötselområde 14 och 15. Åkern odlades upp i slutet av 1800-talet.

Mål

Hållmarkstallskog och barrblandskog med ett stort lövinslag och ädellövbryn.

Skötsel

Skogsbruk med naturvårdshänsyn enligt 1.3.1. Skogsbruksåtgärder skall föregås av samråd med Länsstyrelsen och får ej ske under perioden 1/2 – 15/8. Grova, vidkroniga ekar friställs. Västra delen av området kan betas.

Skötselområde 16 (södra Häringenäs)

Areal: ca 51 ha skogsmark

Beskrivning

Barrblandskog och höjder med hållmarkstallskog. Flera granplanteringar och även hyggen finns. I brynen finns ett stort inslag av ädellövträd, framför allt ek, men även lind. Ett flertal grova ekar finns, varav en del är trängda av granar. Delar av granplanteringarna har avvecklats. I östra delen av området finns tre små strandängar, som inte hävdas och därför växer igen med framför allt bladvass och al.

Även skötselområde 16 ingick i betes- och skogsområdet "Stora Näset" enligt 1600-talskartan. I början av 1800-talet, sannolikt redan tidigare, hade dalgångarna börjat nyttjas för ängsbruk. I mitten av 1800-talet fanns en sammanhängande strandäng över hela Näsudden. En liten ängslada fanns vid denna tid ca 200 meter nordost om Källviken. Vid sekelskiftet 1900 hade ängsbruket på Näsudden upphört. Strandängen hade odlats upp så att åkern hade en något större omfattning än i dag. Idag är Näsudden barrplanterad.

Dalgångarna norr om ön Mödomen och norr om Räväsudden utgjordes av betesmark i mitten av 1800-talet, ibland beväxt med skog. I högre liggande terräng dominerade skogsmarken. Vägarna genom skötselområdet drogs fram under 1900-talets första decennier.

Mål

Barrblandskog med stort lövinslag eller lövskog, samt ädellövbryn, med fristående grova ekar. Öppna strandängar alternativt fuktlövskog för fri utveckling.

Skötsel

Skogsbruk med naturvårdshänsyn enligt 1.3.1. Skogen bör överhållas så länge som möjligt. Plockhuggning är att föredra framför slutavverkning. Grova, vidkroniga ekar friställs. Om möjligt bör strandängarna hållas öppna genom bete eller slåtter. Om det inte är möjligt att hävda strandängarna bör de lämnas för fri utveckling mot fuktlövskog.

Skötselområde 17 (öarna Hästholmen, Bukvärken, Stora och Lilla Örholmen, Mödomen och Långholmarna)

Areal: ca 53 ha skogsmark och strandäng

Beskrivning

Kuperade öar som domineras av hällmarkstallskog. I lägre partier förekommer även gran och triviallövskog, främst björk och al. Längs västra sidan av Hästholmen finns en större, kvävepåverkad, strandäng som till största delen är bevuxen med bladvass. Delar av strandängen har planterats med gran. Smala vassbälten finns även längs delar av de mindre öarna. Enstaka yngre ekar och askar förekommer längs stränderna. I början och mitten av 1800-talet nyttjades Hästholmen för både ängsbruk och som betesmark för hästar och annan boskap som skeppades över från Aludden. Ängsmark fanns dels på norra delen av ön där ett fritidshus står i dag, dels på mitten av ön, vid Hästholmsedet. Betesmark fanns framför allt på södra delen av ön. Skogen bestod mest av asp, björk och tall. Söder om Hästholmsedet, i skogsbrynet, fanns i mitten av 1800-talet en liten byggnad, sannolikt en ängslada. Redan vid sekelskiftet 1900 var byggnaden borta. Den behövdes inte längre eftersom ängsbruket hade upphört. På Hästholmens nordligaste udde och på Rönnskär uppfördes på 1930-talet två fritidshus. På Stora Örholmen användes de låglänta delarna som betesmark i mitten av 1800-talet, framför allt på södra delen av ön fanns god betesmark enligt beskrivningen till laga skifteskartan.

Mål

Naturskog eller skogsbete och öppen strandäng.

Skötsel

Skogen lämnas för fri utveckling eller betas. Punktvisa naturvårdsinsatser kan ske efter samråd med Länsstyrelsen. Grova tallar skall alltid sparas. Granplanteringarna på strandängarna på Hästholmen bör avvecklas. Hela Hästholmen utom tomtmarken kan betas. Tomtskötsel runt husen.

Skötselområde 18 (mindre strandängar i hela reservatet)

Areal: ca 26 ha strandäng

Beskrivning

I reservatet finns många små strandängar som för närvarande saknar hävd. De flesta är till största delen igenväxta med al, vide och vass.

Många av strandängarna har torrlagts genom strandförskjutningen under de senaste 100-200 åren. En del av strandängarna inom skötselområde 18 har nyttjats för slätter eller bete eller som åkermark, andra är opåverkade av hävd. Varje strandäng har sin speciella markanvändningshistoria som hör ihop med användningen av omgivande mark.

Mål

Öppna, hävdade strandängar i de områden där det är praktiskt och ekonomiskt möjligt. Rastlokal för vadare och änder.

Skötsel

Träd och buskar avverkas och röjs bort. Undantag kan göras för äldre, grova lövträd. Strandängarna kan betas eller slås. Skötsel av de större strandängarna, till exempel kring Fällbrunna, Hansviken och på norra Hammersta-halvön längs Landfjärden, bör prioriteras.

Skötselområde 19 (norr om Dalkulla)

Areal: ca 18 ha skogsmark

Beskrivning

Nordvästra delen av området utgörs av en höjd med ädellövskog och en del gran. Ädellövskogen domineras av ek, lind, lönn, alm, ask och hassel. I norr finns gamla lindar och möjligen även lönnar och almar som bär spår av hamling. Norr om den asfalterade vägen och längs brukningsvägen som sträcker sig norrut mot Landfjärden breder en halvöppen betesmark ut sig med grova ekar, stora hasselbuskar, en björkdunge och stora nyponsnår. Marken är till största delen kvävepåverkad. En hävdgynnad flora börjar dock vandra in. Norra delen av skötselområde 19 betas idag av nöt. I området finns en skrothög.

Område 19 sträcker sig vidare söderut på båda sidor om berget (skötselområde 20) och utgörs där av ädellövskog och ädellövbryn dominerade av ek, lönn, lind och ask.

Grova ädellövträd finns spridda över hela området. Floran är rik i brynet mellan den asfalterade vägen och skötselområde 20, här finns bland annat långsvingel, hårdsvingel, lundslok, skogskorn, lundviol, ramslök, vårärt, vätteros, nattviol, skogsknipprot, klasefibbla och springkorn (Länsstyrelsen i Stockholms län, 1990).

Nordväst om Morkulla, i branten ner mot den asfalterade vägen, finns urbergsgrottor. I klippskrevor i grottorna växer den självlysande lysmossan (*Schistostega pennata*).

Frugrottan räknas som fornlämning (plats med tradition och namn).

Stora delar av område 19 var tillsammans med intilliggande åkrar ängsmark i slutet av 1600-talet (Skeppsviksängen och Långängen, se karta V). Vid laga skifte i mitten av 1800-talet delades ängen väster om område 20 i två skiften. Det södra odlades upp till

åker medan det norra blev betesmark eller skog. Efter 1950-talet drogs den asfalterade vägen fram.

I mitten av 1800-talet fanns en liten byggnad nära stranden i norra delen av område 19, ungefär där brukningsvägen går fram idag. Byggnaden var antagligen en sjöbod eller fiskestuga och i anslutning till den fanns en brygga.

Morkulla och Dalkulla som ligger söder om område 19 är enkla bostadshus i nationalromantisk stil från början av 1900-talet.

Industribyggnaden vid vägen söder om område 19 används idag av ett gummiföretag, men var tidigare ett tegelbruk som anlades 1929. Leran till tegelbruket transporterades på räls från ett lertag sydväst om fabriken. Tillverkningen lades ner redan 1939.

Platsen för tegelbruket var på 1850-talet ängsmark och där låg också en liten ekonomibygnad, troligen en ängslada.

Mål

Ädellövskog med fristående grova träd, träd som bär spår av hamling och nyhamlade träd. Öppen betesmark med hävdgynnad flora. Ädellövbryn.

Frugrottan tillgänglig, men inte alltför synlig från vägen eftersom det varit ett gömställe enligt sägen.

Eventuella husgrunder bör vara väl synliga.

Skötsel

Inträngande barrträd avverkas. Ädellövträd gynnas på bekostnad av triviallövträd.

Grova ekar och träd som bär spår av hamling friställs. Föryngringen av vidkronig ek säkerställs genom att även yngre ekar friställs. Unga lindar och möjligen även almar och lönnar hamlas. Betesmarken i norr får gärna utvidgas genom ytterligare röjningar. Åtminstone norra delarna av skötselområde 19 bör betas. De öppna ytorna kan även slås. Skrothögen körs bort.

En stig till Frugrottan röjs fram från den asfalterade vägen. En skylt som berättar om grottan bör sättas upp.

Igenväxningsvegetation i och omkring husgrunder röjs bort försiktigt.

Skötselområde 20 (norr om Dalkulla)

Areal: ca 16 ha skogsmark

Beskrivning

Berg med hållmarkstallskog med inslag av ek och gran. Västsidan av området stupar brant ner mot den asfalterade vägen.

Vid 1600-talets slut ingick detta höglänta område i det stora inhägnade ängsgärdet med bland annat Skeppviksdalen väster om berget och Långängen i öster (se karta V).

Området nyttjades framför allt för att producera hö där det var möjligt och för virke till husbehov. Området betades också årligen efter höskörden. På laga skifteskartan från 1850-talet kallas berget för Fruberget och det uppges att där finns höga och skogslösa berg.

Mål

Hållmarkstallskog med ett stort lövinslag.

Skötsel
Skogsbruk med naturvårdshänsyn enligt 1.3.1.

Skötselområde 21 (norr om Skepparviken)

Areal: ca 2,5 ha skogsmark

Beskrivning

Kulle vid stranden med ädellövskog, framför allt ek, ask, lind och lönn. Floran är rik med mycket strävlost, skogskorn och lundslok (Länsstyrelsen i Stockholms län, 1990). Idag ingår området i en större betesfälla. I slutet av 1600-talet ingick området i ett stort ängsgärde. Där det gick skördade man troligen hö och området betades efter slåttern.

Mål

Ädellövskog

Skötsel

Inträngande barrträd avverkas. Ädellövträd gynnas på bekostnad av triviallövtred. Föryngringen av vidkronig ek säkerställs genom att även yngre ekar friställs. Området kan betas, dock inte för hårt.

Skötselområde 22 (väster om Hammersta gård)

Areal: ca 10 ha skogsmark

Beskrivning

Två kullar som domineras av ädellövskog. Södra delen av området är nyckelbiotop. I norra delen av området finns ett järnåldersgravfält (170 x 45 m) bestående av ca 60 anläggningar (sex högar, en treudd, en kvadratisk stensättning och 52 runda stensättningar) och i södra delen finns stensättningsliknande lämningar, troligen en sentida husgrund och en spismur. I norra och södra delen av området finns grova ekar. I norr dominerar ek, lönn och alm, men inslaget av björk, rönn, tall och gran är stort. Även oxel och en ädelgran växer i området. En granplantering finns i norr om Palmsta. I södra delen finns gammal ask, alm och lind. På den södra kullen dominerar ask och ek över björk och asp. I södra änden finns hamlade lindar, lönnar och almar. I slutet av 1600-talet låg området i ett inhägnat åkergräde, "Östra gårdet". I mitten av 1800-talet hade åkern runt området fått samma utbredning som i dag. Backarna som utgör område 22 var vid denna tid inhägnade och användes som beteshagar. I norra delen av området ligger gården Palmsta. De nuvarande byggnaderna är från 1800-talet, men namnet tyder på att det skulle kunna ha funnits en gård där även under äldre järnålder. Inom område 22, strax väster om Hammersta gård, ligger ett bostadshus från 1900-talets första decennier. De gamla flyglarna till den tidigare huvudbyggnaden på Hammersta och gårdens nuvarande ekonomibyggnader ligger strax sydväst om skötselområde 22.

Mål

Ädellövskog med fristående grova ekar och hamlade träd.

Synligt och väl bevarat gravfält. Omgivningarna synliga från gravfältet.

Skötsel

Granplanteringen kan avvecklas och även andra barrträd, inklusive ädelgranen avverkas. Undantag kan göras för tallar på hällmarker. Grova, vidkroniga ekar friställs. Föryngringen av vidkronig ek säkerställs genom att även yngre ekar friställs. De gamla hamlade träden friställs. Återhamling bör ske, om träden bedöms tåla det. Nyhamling av samma arter bör ske inom samma område. Området kan betas, dock inte för hårt. Träd som står på och i närheten av gravarna avverkas för att öka synligheten och undvika skador på grund av rotvältor och att rötter växer in i gravarna. Detta skall ske varsamt så att gravarna inte på något sätt skadas. Annan igenväxningsvegetation röjs också bort varsamt. Tomtskötsel runt husen.

Skötselområde 23 (allé till Hammersta gård)

Areal: ca 100 m allé

Beskrivning

Allé av till största delen lind. Allén har planterats på gammal åkermark i samband med att en ny huvudbyggnad uppfördes för Hammersta rusthåll på 1910-talet.

Mål

Allé

Skötsel

Skötsel enligt generella riktlinjer, se avsnitt 1.3.2.

Skötselområde 24 (sydost om Hammersta gård)

Areal: ca 2 ha skogsmark

Beskrivning

Blandskog med tall, trivial- och ädellöv. Flera tomter med hus.

Denna åkerholme låg inom ett åkergårde, Östra gårdet, i slutet av 1600-talet. I mitten av 1800-talet hade åkerarealen utökats något och små åkertegar fanns även inne på åkerholmen. Övrig mark i området efterbetades ena året och betades hela säsongen andra året eftersom åkrarna brukades genom tvåsäde.

Bebyggelsen i området är av blandad ålder. Den äldsta byggnaden, det lilla torpet i södra delen, är från slutet av 1800-talet. De övriga två bostadshusen på holmen har uppförts under 1900-talets första decennier. På 1950-talet präglades den södra delen av området av tre stora trädgårdar i anslutning till bebyggelsen. Norr om skötselområde 24 ligger ytterligare två av gårdens bostadshus från 1900-talets början.

Mål

Ädel- eller triviallövskog med inslag av tall på hållmarker.
Området ska ha kvar sin karaktär av ett äldre bostadsområde för gården.

Skötsel

Barrträden bör avverkas och ädellövträden gynnas. Tomtskötsel runt husen.
Vegetationen i trädgårdarna kan inventeras för att ta reda på om det finns några värdefulla historiska trädgårdsväxter kvar inom området. Eventuella rester av de äldre trädgårdarna bör skötas och synliggöras.

Skötselområde 25 (öster om Hammersta gård)

Areal: ca 18 ha skogsmark

Beskrivning

Långsträckt område med blandlövskog. I norra delen av området dominerar asp, hassel och ek. I södra delen dominerar ädellövträden med framför allt ek, ask, lönn, fågelbär och hassel, men även inslag av björk och asp finns. Tall växer på små hållmarker. Flera grova ekar finns spridda över området. Ett stort öppet parti med uppkommande björksly finns i mitten av området. Kärlväxtfloran i lövskogen är rik med bland annat vippärt, vårärt, nattviol, skogsknipprot, strävlosta, lundslok, skogskorn, lundelm, lungört och lundviol (Länsstyrelsen i Stockholms län, 1990). I området finns även den rödlistade (VU) svampen svart hjorttryffel, *Elaphomyces anthracinus* (Länsstyrelsen i Stockholms län, 1990).

Under 1600-talet låg område 25 i ett stort ängsgärde med Skysslaslätten i väster och Dikesslätten i öster (se karta V). Åtminstone den norra och mer låglänta delen nyttjades för höproduktion. På 1850-talet utgjordes den nordligaste delen av område 25 av ängsmark, som en del av Kalkbergsängen. Resten av området var till största delen betesmark, enligt beskrivningen beväxt med lövskog. I slutet av 1800-talet hade ängsmarken runt område 25 odlats upp. Norra delen användes eventuellt som löväng då.

Strax väster om skötselområde 25, alldeles norr om den asfalterade vägen, fanns enligt 1850-talskartan en byggnad, sannolikt en ängslada. Vid sekelskiftet 1900 var byggnaden redan riven, troligen på grund av att ängarna hade omvandlats till åkrar. Enligt fornminnesregistret ska det finnas en icke-registrerad fornlämning i form av en stensättning (kolbotten/tjärdal?) och odlingsrösen i närheten av vägen. Fornminnet kan eventuellt vara spår efter denna byggnad, eller någon anläggning som hörde till den.

Mål

Halvöppen ädellövskog med fristående, grova ekar. Öppen mark med hävdgynnad flora i mitten av området.

Stensättningen, odlingsrösen och en eventuell husgrund skall vara fria från vegetation och väl synliga i landskapet.

Skötsel

Barrträd avverkas. Undantag kan göras för tallar på hållmarker. Ung asp kan ringbarkas och avverkas. Annat triviallov kan avverkas. Grova, vidkroniga ekar friställs. Föryngringen av vidkronig ek säkerställs genom att även yngre ekar friställs.

Det öppna partiet i mitten av området röjs och betas om möjligt. Övriga delar av området kan också betas, dock inte för hårt. Om bete införs i dessa delar bör lundfloran inventeras regelbundet och betet upphöra om floran skadas. Röj bort träd och buskar i och omkring stensättningen, odlingsrösen och den eventuella husgrunden.

Skötselområde 26 (ruinen)

Areal: ca 0,2 ha åkerholme med ruin

Beskrivning

Hammersta var säteri redan på medeltiden och ägdes i slutet av 1300-talet av Erensisle Nilsson. Det var troligen han som lät uppföra det fasta hus som i dag kallas Hammersta ruin. Huset övergavs redan i slutet av 1400-talet. Ruinen utgör källarplanen av det forna huset. Ruinen har senast restaurerats 1950 med cementhaltigt bruk och asfaltbäck. Detta gör att det finns risk för skador i murverket, bland annat på grund av frostsprängning. Kring ruinen växer ekar. Ruinen kan nås via en gångstig över åkern eller via en bro över Muskån.

Mål

Väl synlig och bevarad ruin, tillgänglig för allmänheten. Grova, fristående ekar.

Skötsel

De stora träden öster om ruinen sparas. De flesta andra träd runt ruinen tas bort, men några lämnas kvar som föryngring. Träd som står nära eller hänger över murverket skall dock tas bort. De små aplarna, samt något litet körsbärsträd kan lämnas inne i ruinen. Lövsly, slån, nypon och andra buskar nära murarna röjs bort. Ris och grenar körs bort. Området bör slås eller betas. Gångstig över åkern skyltas. Ruinen verkar fortfarande vara i gott skick, men rasrisk kan förekomma på några ställen. Om en restaurering av ruinen blir aktuell bör man överväga att ersätta de moderna materialen med traditionella. Råd från sakkunnig bör följas.

Skötselområde 27 (Muskån med strandängar)

Areal: ca 1000 meter å och ca 9 ha strandäng

Beskrivning

Meandrande å som rinner genom åkermark och ut i viken vid Anderslund. I ån finns små forsar. Ån kantas till största delen av lövskog, framför allt al med ett stort inslag av ädellövträd till exempel ek, lönn och ask. I ån finns en unik havsöringsstam, samt dessutom ål och id. Muskån ingår ett regionalt miljöövervakningsprogram och elfiske utförs på några platser uppströms Hammersta. Flodkräfta har tidigare funnits i rikliga mängder, men kräftpest drabbade vattendraget 1996. Försök att återintroducera flodkräfta har gjorts. Strömstare övervintrar vid ån. Strandängarna saknar hävd och växer igen med al, björk, vide och bladvass. Mynningsområdet och viken utanför är ett viktigt rekryteringsområde för kustlevande fisk.

Området runt Muskån ingick under 1600-talet i ett stort ängsgärde. I mitten av 1800-talet hade den torrare marken odlats upp medan stränderna närmast viken fortfarande brukades som ängsmark. På 1950-talet betades nordvästra delen av strandängen. Torpet Anderslund anlades sannolikt under 1800-talets andra hälft.

Mål

Meandrande å kantad av lövskog. Livskraftig havsöringstam. Om möjligt öppen, hävdad strandäng och rastlokal för vadare och änder.

Skötsel

Vegetationen kring ån lämnas för fri utveckling så att ån beskuggas, vilket gynnar öringen och andra vattenlevande djur. Träd och grenar som faller ner i vattnet bör ligga kvar, men om de utgör vandringshinder för fisken skall de tas bort. Eventuella åtgärder för att gynna öringen genomförs vid behov och efter samråd med Länsstyrelsen. Inga åtgärder som kan försämra förhållandena för havsöringen får genomföras. Träd och buskar på strandängen avverkas och röjs bort. Strandängen kan betas eller slås.

Skötselområde 28 (öster om Hammersta gård)

Areal: ca 77 ha skogsmark

Beskrivning

Kuperat, stort skogsområde som framförallt utgörs av hållmarkstallskog, granplanteringar och hyggen av olika ålder. Inslaget av triviallövträd är betydande och i delar av brynen växer ädellövträd. Hasselbestånd finns på flera platser i området, bland annat öster om den södra fornborgen och öster om vägen till Sund. Fragment av hävdgynnad flora, till exempel backnejlika, finns bland annat i kanten av östra delen av området. Mindre delar av området betas idag.

Inom området finns två fornborgar från järnåldern. Den norra är ca 170 x 60 m i omfång, medan den södra mäter ca 250 x 90 m. Öster om den södra fornborgen finns en fornlämning i form av "höglignande lämning".

Den norra delen av området ingick under 1600-talet i det stora ängsgärdet med Dikesslätten i väster och Skeppviksdalen i öster (se karta V). Hägnaden gick tvärs över området, söder om åkern som ligger mellan fornborgarna. Söder om hägnaden fanns betesmark och skog där man tog ut virke för husbehov.

I mitten av 1800-talet användes den norra delen av området samt marken i dalgångarna i södra delen som betesmark. Den sankta marken sydost om Hammersta ruin kallades för "Hagen på Näset". Åkern mellan fornborgarna hade nyligen blivit uppodlad och brukades av gården Konäset som låg i närheten av Sund. Den högre liggande marken användes för virkesproduktion.

Den allra östligaste delen av område 28, idag planterad med tall, var i slutet av 1600-talet en del av ängen Skeppviksdalen. I slutet av 1800-talet odlades ängen upp till åker. Tallplanteringen har kommit till under de senaste decennierna.

I området finns flera öppna diken, bland annat öster om den södra fornborgen i dalgången ner mot Sittuviken. Diket fanns redan i mitten av 1800-talet, sannolikt för att avvattna de nyupptagna åkrarna. Dikena grävdes om för ett antal år sedan, men nu är dikesrenarna övervuxna med löv och granar.

Vägen till Sund fick en delvis ny sträckning under 1970-talet. Mellan åkrarna norr om Sund gick den ursprungliga vägen längre upp i skogen väster om dagens väg. Den ursprungliga vägen anlades där för att inte ta odlingsbar mark i anspråk och för att marken var torrare där. Stenläggningar och hjulspår finns kvar. Vägen syns tydligt tack vare de senaste årens röjningar.

Tre bebyggelse lämningar finns i området. Strax utanför skötselområde 28, på ett litet impediment i åkern sydväst om Dalkulla, finns rester efter en större ekonomibyggnad, sannolikt en ängslada. Denna byggnad fanns 1850 och 1900, men var riven 1950. Sydväst om denna, inne i det som i dag är skog med stora hasselbuketter, finns en källargrund, sannolikt efter ytterligare en ängslada. Norr om Sund, väster om Maren, fanns vid sekelskiftet en ekonomibyggnad. Byggnaden fanns kvar 1950, men är nu borta. Den nya vägen till Sund går över platsen där byggnaden stod.

Mål

Barrblandskog med stort lövinslag eller lövskog och ädellövbryn i västra delen. Betad hållmarkstallskog med ädellövbryn och öppen betesmark i östra delen. Väl synliga och väl bevarade fornborgar.

Skötsel

Skogsbruk med naturvårdshänsyn enligt 1.3.1.

För skötseln av fornborgarna gäller följande princip: Vegetationen på fornborgarna skall röjas bort så att man från krönet av fornborgen har fri sikt ner mot det omgivande landskapet. Även träd nedanför krönet gallras ur så att borgarna blir synliga i sin omgivning. Träd och buskar på stenmurar och andra lämningar tas bort försiktigt så att lämningarna inte skadas. Även fornlämningen öster om den södra fornborgen görs tydlig i landskapet, träd och buskar på och i närheten av den tas bort försiktigt.

Föryngringen av vidkronig ek säkerställs genom att även yngre ekar friställs.

Dalgången öster om den södra fornborgen ner mot Sittuviken öppnas upp.

Dikesrenarna i dalgången röjs.

Tallplanteringen längst i öster tas bort.

Skötselområde 29 (öster om Maren)

Areal: ca 42 ha skogsmark

Beskrivning

Barrskog med hållmarkstallskog på höjderna och granskog i de lägre partierna. Inslag av lövträd, bland annat ek, finns i bryn och sänkor. Andelen ädellövträd, främst ek, ask och lönn, är störst i brynen mot åkermarken vid Alsnäset och Gröndal.

Området har till största delen varit utmark, men söder om Skepparviken, i dalgången mot Gröndal, växer ett flertal hasselbuskar vilket kan indikera att området tidigare har nyttjats som äng. I slutet av 1600-talet låg området utanför det inhägnade ängsgärdet,

men kan ha använts som äng under 1700-1800-talen. I mitten av 1800-talet betecknas dalgången som "hagmark, stenbunden betesmark". Även norr om gränsen till det militära övningsområdet, i anslutning till åkermarken, fanns i mitten av 1800-talet betesmark.

Torpen Gröndal och gården Alsnäset fanns redan under 1600-talet. I mitten av 1800-talet fanns en mängd ekonomibyggnader i området, sex vid Alsnäset och fyra vid Gröndal. Åkern väster om Gröndal är delvis planterad med gran. Åkern söder om Gröndal håller på att växa igen med björk, tall och gran.

Mål

Barrblandskog med ett stort lövinslag. Hällmarkstallskog med inslag av ek. Bryn med ädel- och triviallövträd. Bibehållen öppen karaktär i området mellan Skepparviken och Gröndal.

Skötsel

Skogsbruk med naturvårdshänsyn enligt 1.3.1.

Granar och annan igenväxningsvegetation röjs bort i dalgången mellan Skepparviken och Gröndal. Granplanteringen på åkern väster om Gröndal avvecklas.

Igenväxningsvegetationen på åkern söder om Gröndal röjs bort. Røj även i brynen. Området kan betas.

Skötselområde 30 (kring Sund)

Areal: ca 9 ha skogsmark

Beskrivning

Kulle med halvöppen ädellövskog samt ett ädellövbryn. På kullen finns ett stort antal mycket grova ekar. Nere vid vattendraget mellan Maren och Sittuviken står bland annat en mycket grov bok och en mycket grov ek. Västra sidan av kullen domineras av hällmarkstallskog med inslag av ädel- och triviallövträd. Brynet domineras av ädellövträd, framför allt ek, ask, alm, lind, lönn och hassel. Även asp och gran finns i brynet.

Under 1600-talet utgjordes området av skog och betesmark under Hammersta gård, men redan då fanns ett antal torp i närheten som påverkade markanvändningen.

I mitten av 1800-talet fanns högst upp i norr, i området mellan vägen och parkeringsplatsen, några små åkertegar som brukades av Alsnäset. Söder om dessa, vid sjön Maren, fanns ängsmark. Ängen sträckte sig ända ner till bron över ån.

I mitten av 1800-talet låg torpet Sund öster om ån i höjd med bron. Ca 50 meter väster om ån, också i höjd med bron, låg gården Konäset med ladugård, fähus och uthus.

Redan på 1870-talet verkar Sund ha ersatts med ett torp längre österut, Johanneslund.

Vid sekelskiftet 1900 hade gården Konäset ersattes av ett nytt torp lite längre norrut, nuvarande Sund. På den gamla gårdsplanens plats fanns då en stor trädgård.

Fortfarande på 1950-talet fanns en liten trädgård kvar i närheten av bron över ån.

I södra delen av område 30, mellan stranden mot Sittuviken och klippbranten, finns en fortfarande väl synlig gammal väg, den tidigare vägen mellan Konäset och Andviken.

Södra delen av område 30 användes som äng och betesmark i mitten av 1800-talet.

Mål

Halvöppen ädellövskog och ädellövbryn med fristående, grova ekar. Naturskogsartad hållmarkstallskog. Tydliga husgrunder och andra spår efter tidigare bebyggelse vid Konäset - Sund

Skötsel

Ädellövträd gynnas på bekostnad av triviallövträd. Grova, vidkroniga ekar friställs. Föryngringen av vidkronig ek säkerställs genom att även yngre ekar friställs. Inträngande barrträd avverkas. Hållmarkstallskogen bör lämnas för fri utveckling, men skall inte tillåtas tränga in ädellövskogen. Träden längs vattendraget mellan Maren och Sittuviken lämnas så att vattnet beskuggas. Området bör betas. Den gamla vägen röjs fram. Röj bort sly från husgrunderna och deras omedelbara närhet. Tomtskötsel runt byggnader och eventuellt i före detta trädgård.

Skötselområde 31 (Maren)

Areal: ca 11 ha sjö + strandäng

Beskrivning

Liten så kallad glosjö med omgivande strandängar igenväxta med bland annat al och bladvass. Strandängarna ingår idag i en större betesfälla tillsammans med åkermarken intill, men betestrycket på strandängarna är lågt vilket delvis beror på att marken är mycket sank. Maren är sannolikt ett viktigt rekryteringsområde för fisk. Maren kallades vid mitten av 1800-talet för Konäsmaren, efter gården Konäset (se skötselområde 30). Strandängen hade vid 1800-talets mitt samma utbredning som i dag. Ängen norr och väster om Maren hörde till gården och kallades för Konäsets Norräng.

Mål

Öppna strandängar.

Skötsel

Träd och buskar kan avverkas och röjas bort. Undantag görs för äldre, grova lövträd på åkerholmen i väster. Strandängen kan betas eller om möjligt slås. Vattendraget mellan Maren och Sittuviken bör inventeras med avseende på vandringshinder. Om sådana finns bör de tas bort.

Skötselområde 32 (sydost om Maren)

Areal: ca 4 ha skogsmark

Beskrivning

Blandskog med inslag av ädellövträd, främst ek, lönn och hassel. I gläntor växer nattviol. I området finns ett järnåldersgravfält (90 x 20-30 m) bestående av ca 20 anläggningar (en hög, ett röse, en tresidig stensättning, två kvadratiska stensättningar och ca 16 runda stensättningar). Gravfältet är igenvuxet. Vid mitten av 1800-talet nyttjades södra och östra delen av området som betesmark.

Mål

Lövskog med ett stort inslag av ädellövträd och enstaka barrträd. Väl synligt och väl bevarat gravfält.

Skötsel

Barrträden bör avverkas. Ädellövträd gynnas på bekostnad av triviallövträd. Föryngringen av vidkronig ek säkerställs genom att även yngre ekar friställs. Löv- och barrträd som växer på och bredvid gravarna avverkas med försiktighet så att gravarna inte tar skada. Andra träd utanför gravfältet bör också avverkas så att man ser ner till omgivningarna från gravfältet. Ta även bort sly och buskar sydost om gravfältet.

Skötselområde 33 (öster om Sund)

Areal: ca 5 ha skogsmark

Beskrivning

Kuperat område med en tall/granplantering.

I områdets södra del finns lämningar efter torpet Johanneslund. Torpet anlades mellan 1870 och 1900, även om det redan vid mitten av 1800-talet fanns en åker på platsen som då brukades av torpet Sund. Redan på 1950-talet var bebyggelsen vid Johanneslund borta. Av huset finns i dag endast kvar en källargrund strax norr om vägen på den sydligaste "udden" av området. Strax norr om vägen på den sydvästra "udden" finns ytterligare en husgrund. På före detta tomten växer fortfarande trädgårdsväxter. I området finns också diken och andra lämningar efter odling, Johanneslunds lilla åker. Både gårdsplanen och åkern har tidigare planterats igen med gran som nyligen tagits bort. Även strax söder om vägen (i område 34) har gran varit planterad på resten av Johanneslunds före detta gårdsplan. Här fanns en av torpets större ekonomibyggnader, sannolikt ladugården/stallet. Vägen från Johanneslund till Storvik har delvis fått en ny sträckning efter 1950.

Mål

Barrblandskog med ett stort lövinslag. Tydliga bebyggelserester.

Skötsel

Skogsbruk med naturvårdshänsyn enligt 1.3.1.

Röjning eller möjligen bete kring bebyggelseresterna.

Skötselområde 34 (söder om Sund)

Areal: ca 31 ha skogsmark

Beskrivning

Barrblandskog som domineras av hällmarkstallskog. Ungskog i södra delen av området. Inslag av triviallövträd finns. Längs gamla vägar och i gläntor i norra delen av området finns fragment av en hävdgynnad flora med bland annat backnejlika och

jungfrulin. Där finns även ett större inslag av ädellövträd. Området har tidigare främst varit utmark.

Torpet Kalkugnen benämns i slutet av 1600-talet "Kalkbrännartorp". På 1850-talet bestod bebyggelsen endast av en stuga och ett litet uthus. Åkermarken som hörde till Kalkugnen låg dels i anslutning till bebyggelsen, dels i öster, på andra sidan bergsryggen. En åker ca 400 meter söder om torpet hörde också till och brukades fortfarande vid sekelskiftet 1900, men är idag mycket otydlig. Någon äng hade Kalkugnen inte. Det är sannolikt att torpet i stället fick samla ihop hö på stranden och i skogen. Strax norr om stugan finns en källargrund. Röjningsrösen finns både söder och väster om huset. All mark runt torpet var åker så sent som i början av 1900-talet. Själva kalkugnen är en liten grop i marken, alldeles vid stranden, ca 100 meter norr om torpet. Det fanns ett kalklager ca 3 kilometer västerut. Det är sannolikt att kalken forslades därifrån till kalkugnen för att brännas. Kalkugnen är ett fornminne. Ca 100 meter nordost om kalkugnen på en moränplatå finns en gammal åker som planterats igen med gran i början av 1900-talet. Kvar finns diken, röjningssten och en stenlagd kant som påminner om odlingen. Åkern brukades sannolikt under en kort tid från slutet av 1800-talet till början av 1900-talet.

Andviken är ett litet före detta torp under Hammersta. På 1850-talet bestod torpet av en stuga och tre små ekonomibyggnader. Ytterligare en ekonomibyggnad, sannolikt en ängslada, fanns öster om stugan, på andra sidan av den långsmala åkern. Andviken hade i mitten av 1800-talet sin åker dels i dalgången norr om bebyggelsen, dels på udden sydost om torpet. Söder om åkern fanns ängsmarken, ända ut till Andviksudden (område 39). Mellan 1850 och 1900 odlades även denna strandäng upp. Den nuvarande vägen till Andviken har anlagts efter 1950. Tidigare nåddes torpet genom en väg som gick förbi torpet Kalkugnen. Vägen är idag igenvuxen och otydlig.

Ytterligare ett litet torpställe, Västervreten, låg i mitten av 1800-talet på den lilla åkerholmen ungefär i mitten av den långa åkern som i dag sträcker sig mellan Storviken och Andviken. Torpet bestod av en stuga, ett uthus och en liten åkertäppa i anslutning till byggnaderna. Redan vid sekelskiftet 1900 var torpet rivet.

I norra delområdet 34 finns i södra änden, på gränsen till område 35, rester av en stenmur som skiljde åkermark från betesmark. Här finns också en rest sten, troligen en gränssten eller väghållningssten.

Mål

Barrblandskog med stort lövinslag eller lövskog. Ädellövbryn och hävdgynnad flora i öppna partier. Väl synlig och väl bevarad kalkugn. Husgrunden efter torpet Västervreten, den gamla vägen mellan Kalkugnen och Andviken liksom de små åkrarna som brukades av Kalkugnen skall vara tydliga i landskapet. Fortsätt att öppna upp i södra delen av norra delområdet där rester av stenmur och den resta stenen finns.

Skötsel

Ädellövträd gynnas. Föryngringen av vidkronig ek säkerställs genom att även yngre ekar friställs. Grova tallar skall sparas. Den norra delen kan med fördel betas efter samråd med Länsstyrelsen. Om betesdrift införs kan området öppnas upp genom avverkningar och röjningar.

Røj försiktigt bort igenväxningsvegetationen i och omkring husgrunden efter Västervreten. Vägen mellan Kalkugnen och Andviken liksom den lilla åkern söder om Kalkugnen röjs fram för att öka förståelsen av landskapet. Granarna på den igenplanterade åkern öster om Kalkugnen kan stå kvar tills de är avverkningsmogna. Avverkningen görs sedan varsamt så att lämningarna efter odlingen inte förstörs. Ny granplantering bör inte göras.

Den stora granen som växer i kalkugnen tas bort, området runt kalkugnen måste röjas så att ugnen blir mera synlig. En skylt som berättar om kalkugnen och torpet bör sättas upp.

I övrigt lämnas området för fri utveckling.

Skötselområde 35 (norr om Storviken)

Areal: ca 2 ha skogsmark

Beskrivning

Kulle med till största delen hållmarkstallskog, men med ett stort inslag av ek och björk, särskilt i norra och östra delen av området. Norr om kullen finns ett mindre område med triviallövskog med inslag av ek. I vägkanterna och i gläntor finns rester av en hävdgynnad flora med bland annat backnejlika och jungfrulin. Området har tidigare varit betesmark och till viss del åkermark.

Även Storviken har varit ett torp under Hammersta. Torpet fanns redan i slutet av 1600-talet. I mitten av 1800-talet bestod bebyggelsen av en stuga och tre ekonomibyggnader. Den nuvarande huvudbyggnaden är från början av 1900-talet. I mitten av 1800-talet brukade Storviken åkermark både norr och söder om bebyggelsen. En del av åkermarken norr om Storviken är idag igenvuxen med högt gräs, slån och lövsly. I mitten av 1800-talet utgjordes denna mark av två små åtskilda åkertäppor och idag övergår här täckdikningen från dagens åker i två mindre öppna diken. Storvikens ängsmark utgjordes i mitten av 1800-talet dels av den norra delen av den långsmala åkern söder om Storviken, dels av en äng sydost om torpet (norra delen av skötselområde 36). Vägen mellan Sund och Storviken gick ursprungligen i östra delen av område 35. Den gamla vägsträckningen går fortfarande att följa i landskapet, även om den inte är så tydlig.

Mål

Naturskog och ädellövskog. Om möjligt hävdgynnad flora i öppnare delar.

Skötsel

Hållmarkstallskogen lämnas för fri utveckling. Den skall dock inte tillåtas tränga in i ädellövskogen. Inträngande barrträd i ädellövskogen avverkas. Ädellövträd gynnas på bekostnad av triviallövträd. Grova, vidkroniga ekar friställs. Föryngringen av vidkronig ek säkerställs genom att även yngre ekar friställs. Gläntorna bör hållas öppna. Slån och sly kan tas bort från den idag igenvuxna åkern norr om Storviken och de öppna dikena restaureras. Hela området kan betas. Den gamla vägen till Storviken kan röjas fram.

Skötselområde 36 (söder om Storviken)

Areal: ca 3,5 ha strandäng och gammal åkermark

Beskrivning

Till största delen öppen betesmark, som utgörs av en mindre del strandäng och en större del gammal åkermark. Området betas. Strandängen är kvävepåverkad och hävdgynnad flora tycks saknas. I kanten av den gamla åkermarken finns dock en betespräglad flora, till exempel backnejlika, stor blåklocka, gullviva, bockrot och jungfrulin, som börjar vandra in från sidorna. Fuktigare delar av området har vuxit igen med al. Ett stort antal enar växer i området.

Området utgjordes i mitten av 1800-talet till en fjärdedel av ängsmark (närmast stranden) och till en fjärdedel av åker (i mitten av området). I söder och väster fanns en stor beteshage. Marken brukades av Storviken. I slutet av 1800-talet odlades i stort sett hela området upp, endast stranden och en liten åkerholme nyttjades då som äng. Åkern planterades i mitten av 1900-talet delvis igen med gran, men denna plantering är nu till stor del avvecklade.

Mål

Öppen strandäng som nyttjas som rastlokal för vadare och änder. Öppen betesmark med hävdgynnad flora.

Skötsel

Träd och buskar på strandängen och på den gamla åkermarken avverkas/röjs bort. Träden på åkerholmen i mitten av området glesas ut. Betet bör fortsätta, men även slåtter är tänkbart.

Skötselområde 37 (Hammerstahalvön söder om Storviken)

Areal: ca 65 ha skogsmark

Beskrivning

Kuperat skogsområde dominerat av hållmarkstallskog och krattek på höjderna samt gran- och triviallövskog i låglänta delar. Stora delar av området betas idag. Södra udden består av fuktig triviallövskog, med framförallt björk, al och rönn. Söder om skötselområde 36 finns två granplanterade inägor. I nordöstra delen, vid sundet mot Liljekonvaljeholmen finns en mycket smal strandäng, som framför allt består av vass. I sydväst och nordväst finns bryn mot åkermarken med ett stort inslag av ädellövträd, framförallt ek, men även fågelbär. Enstaka grövre ekar finns i nordvästra delen. Större delen av området har varit utmark. Dalgången sydväst om område 36 och ner mot Andviken var betesmark i mitten av 1800-talet. Idag växer bland annat hassel här. I dalgången finns också ett par små före detta åkrar som nu är planterade med gran. Röjningssten och diken finns kvar efter odlingen.

I höjd med Andviken, i östra kanten av den smala åkern, finns en husgrund efter en ängslada (eller annan ekonomibyggnad) som ursprungligen tillhörde Andviken och som revs efter 1950. Vägen mellan Storviken och Andviken gick tidigare öster om åkern förbi byggnaden.

Mål

Skogsbete, naturskog med ädellövbryn och fristående grova ekar.
Synlig husgrund efter ängslada.

Skötsel

Området lämnas i stort sett för fri utveckling, bortsett från betet och punktvisa naturvårdsinsatser som kan ske efter samråd med Länsstyrelsen. Inträngande barrträd i brynen avverkas och ädellövträden gynnas. Grova, vidkroniga ekar friställs. Föryngringen av vidkronig ek säkerställs genom att även yngre ekar friställs. De planterade granarna på före detta åkermarken kan stå kvar tills de är avverkningsmogna. Avverkningen görs varsamt så att lämningarna efter odlingen inte förstörs. Ny granplantering bör inte göras.

Skötselområde 38 (söder om Andviken)

Areal: ca 3 ha strandäng

Beskrivning

Strandängar på öst- och västsidan av Hammerstahalvöns sydspets. Strandängarna hävdas i dag av nöt, men har tidigare vuxit igen med al. Vassbältena är breda. I mitten av 1800-talet var strandängarna en del av ängsmarken som brukades av Andviken. När området odlades upp i slutet av 1800-talet fortsatte åkermarken ända ut till stranden.

Mål

Öppna, hävdade strandängar. Rastlokal för vadare och änder.

Skötsel

Al och alsly avverkas och röjs bort. Alen kan eventuellt ringbarkas först. Buskar röjs bort, men en mindre mängd slån- och nyponbuskar sparas. Grova vidkroniga ekar friställs. Fortsatt bete, men även slåtter är tänkbart. Önskvärt att få bort även vassen genom bete eller slåtter. För området finns en åtgärdsplan för EU-stöd 2002-2006 som skall följas.

Skötselområde 39 (Hammerstahalvöns sydspets)

Areal: ca 3 ha skogsmark

Beskrivning

Ädellövskogskulle med inslag av ask, lönn, alm, björk och gran. Flera grova ekar finns. Relativt stort inslag av död ved. Kullen ingår i en hage som betas av nötkreatur. Området var tidigare ängsmark som brukades av Andviken.

Mål

Halvöppen, betad ädellövskog med grova, fristående ekar.

Skötsel

Barrträden avverkas. Grova, vidkroniga ekar friställs. Föryngringen av vidkronig ek säkerställs genom att även yngre ekar friställs. Betet bör fortsätta. Död ved skall sparas.

8. KÄLLFÖRTECKNING

Andersson, Leif. 1992. Översiktlig inventering av hotade lavar inom utvalda områden i Salems, Huddinge och Haninge kommuner 1992.

Länsstyrelsen i Stockholms län 1990. Beslut om bildande av naturreservatet Häringe-Hammersta i Haninge och Nynäshamns kommuner med fastställd skötselplan (dnr 11.1211-81).

Länsstyrelsen i Stockholms län, 1996. Naturkatalog för Stockholms län (remissupplaga).

Länsstyrelsen i Stockholms län, 2003. Skyddsvärda grundområden i Svealands skärgårdar. Rapport 2003:05. Utgiven i samarbete med länsstyrelserna i Södermanlands och Uppsala län.

Nordin, Mats. 1998. Uppgifter om lavfloran på Häringe. Brev.

Riksantikvarieämbetet. Det medeltida Sverige (DMS), manus Kaj Jansson.

Kartkällor:

Konceptkartor till den gamla ekonomiska kartan, Trosa 9 Lundby, Trosa 10 Vitsgarn och Trosa 14 Ösmo.

Rikets allmänna kartverk: Karta öfver Sotholms härad (1906), konceptkartan.

Historiskt kartöverlägg utifrån akt LMV A 120 – 16:1, år 1685 (Länsstyrelsen i Stockholms län).

Västerhaninge socken

Häringe nr 1-4:

Geometrisk delineation (avmätning) 1685, J. Holm (Lantmäteriverket, Gävle).

Laga skifte 1850-53, G. Ljunggren, ”Karta öfver ägora till Säterierna Häringe och Hammersta, Hammersta Rusthåll, frälsehemmanen Hemfosa, Grindtorpet och Kohlbotten samt rå och rörs hemmanet Ådala” (Lantmäteriverket, Gävle).

Häringe nr 5:

Avstyckning av Hästholmen 1928-30, Konrad Jansson, ”Karta över ett område ägolotten Litt. Ac Hästholmen beläget vid fastigheten Häringe 5:1 eller 3 ½ mantal Häringe nr 5 Litt. A”, (Lantmäteriet, Stockholms län).

Näset nr 1:

Storskifte C. H. Bäck, C. Smerling, 1771, (Lantmäteriverket, Gävle).

En- och storskifte J Lifman 1808-09, (Lantmäteriverket, Gävle).

Karta I Översiktskarta, naturreservatet Häringe-Hammersta

Utdrag ur topografiska kartan Nynäshamn 9 I NV och NO

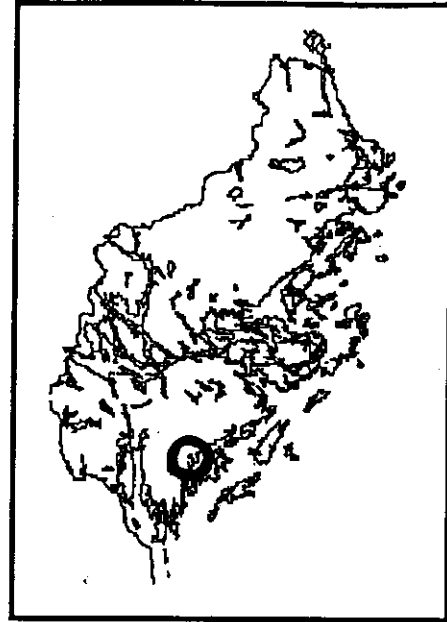
Skala 1:50 000

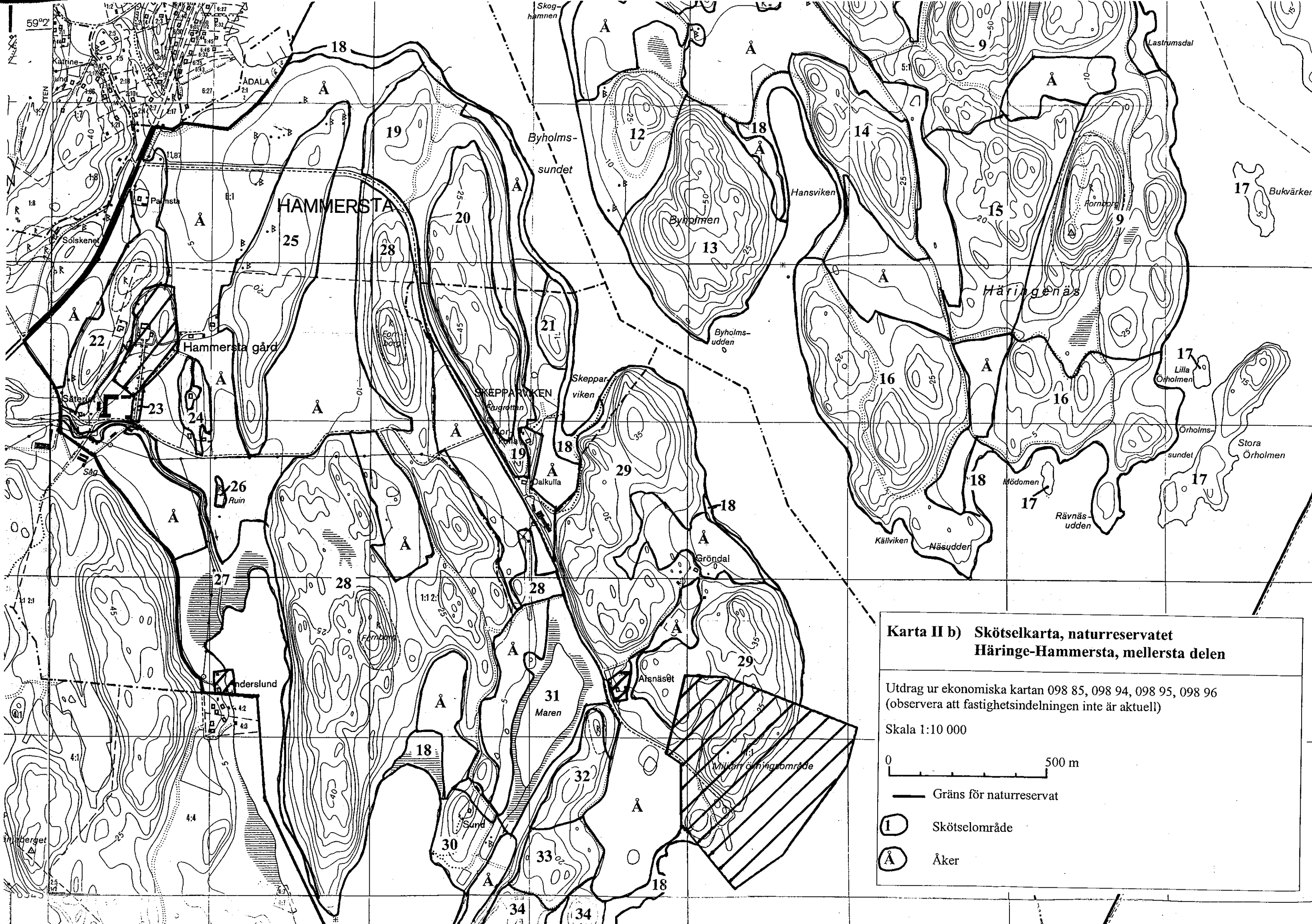
0 1 000 2 000 m

— Gräns för naturreservat

 Ingår ej i naturreservatet

Karta II b) Skötselkarta, naturreservatet Häringe-Hammersta, mellersta delen

Utdrag ur ekonomiska kartan 098 85, 098 94, 098 95, 098 96 (observera att fastighetsindelningen inte är aktuell)

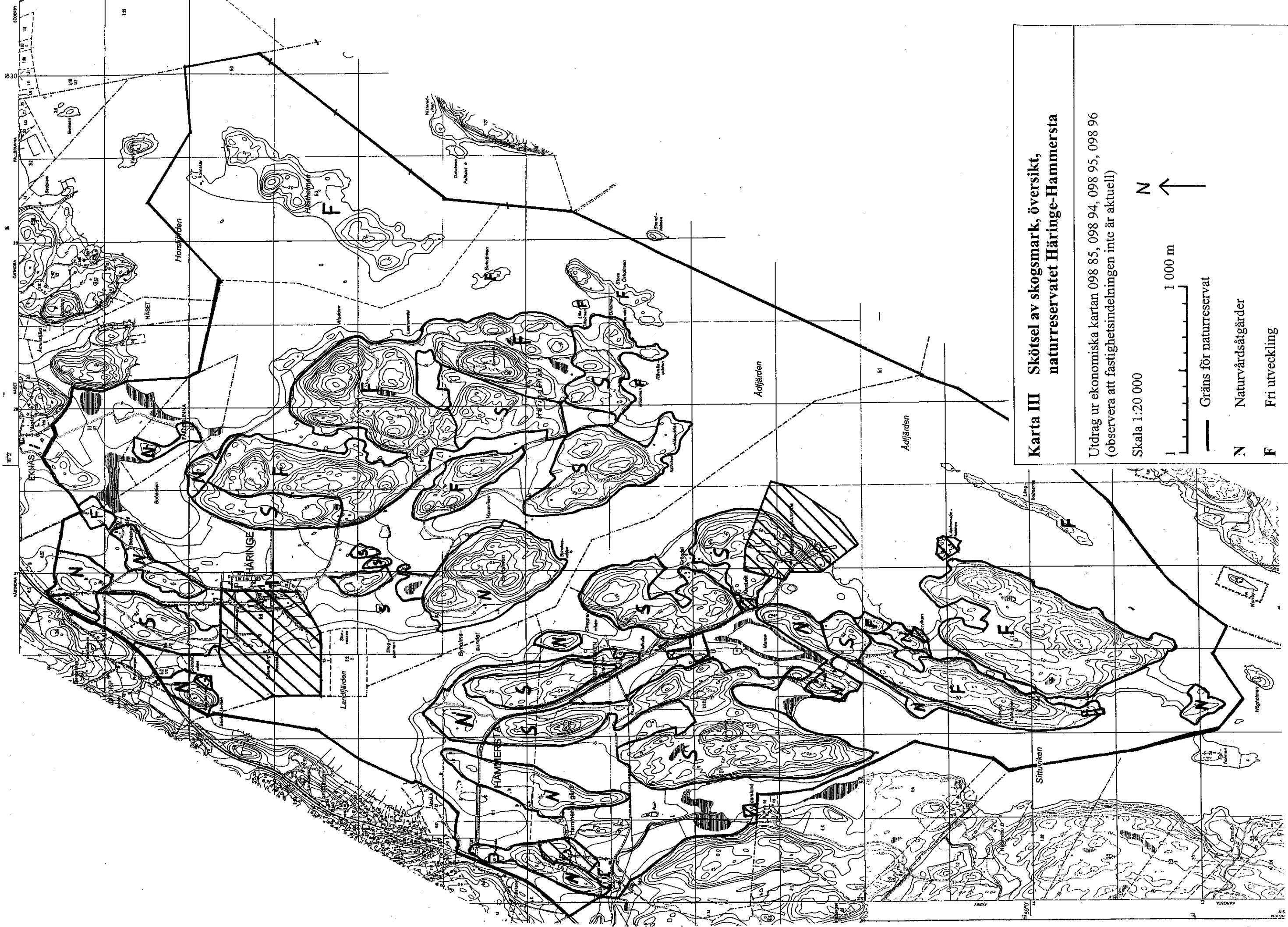
Skala 1:10 000

0 500 m

— Gräns för naturreservat

① Skötselområde

Å Åker

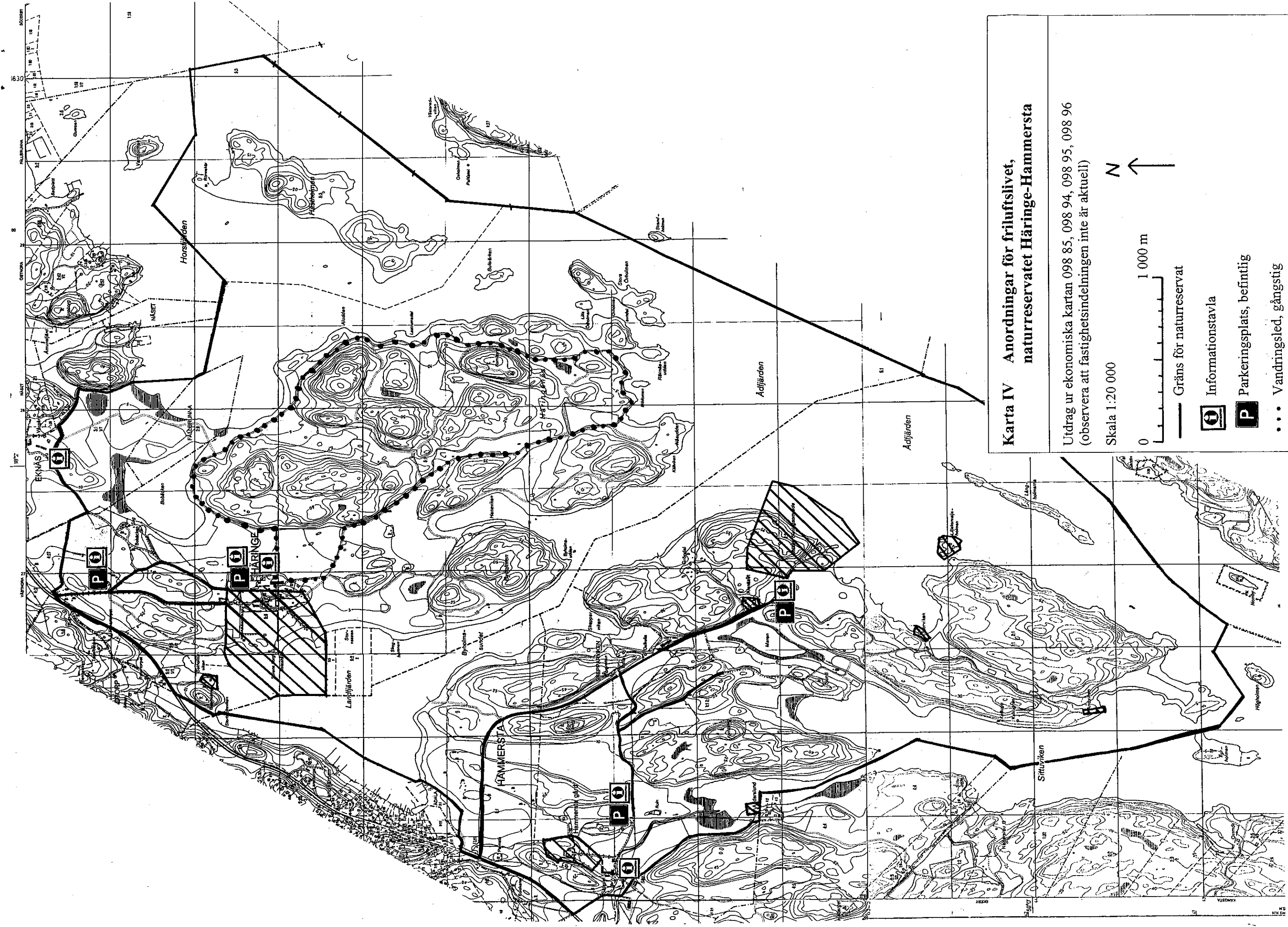
Karta III Skötsel av skogsmark, översikt, naturreservatet Håringe-Hammersta

Utdrag ur ekonomiska kartan 098 85, 098 94, 098 95, 098 96 (observera att fastighetsindelningen inte är aktuell)

Skala 1:20 000

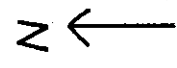
- Gräns för naturreservat
- N Naturvårdsåtgärder
- F Fri utveckling
- S Skogsbruk

**Karta IV Anordningar för friluftslivet,
naturreservatet Härke-Hammersta**

Utdrag ur ekonomiska kartan 098 85, 098 94, 098 95, 098 96
(observera att fastighetsindelningen inte är aktuell)

Skala 1:20 000

- Gräns för naturreservat
- Informationstavla
- Parkeringsplats, befintlig
- Vandringaled, gångstig
- Väg tillgänglig för allmänheten med bil

Karta V Historiskt kartöverlägg baserat på karta från 1685, naturreservatet Håringe-Hammersta

Skala 1:10 000

	åker		ödeåker
	område med rösen		äng
	skog		myrmark
	sjö		bygräns
	sockengräns		häradsgräns
	underordnad gräns		hågnad
	väg		vattendrag
	bro		markslagsgräns åker - ång
	markslagsgräns ång - skog		bebyggelse
	gård, torp		T torp
	BT båtsmanstorp		DT dragonstorp
	ST soldattorp		BS backstuga
	lada		ödetomt
	kyrka		vattenmølla / vindmølla
	gränsten / gränsröse		gründ
	gårdeslag		källa
	fågata		runsten
	milstolpe		

